

63.235

2

83

(47.93)9

ბ. 32

საქართველოს მეფე

ბაგრატ მეოთხე

1027—1072

თხზულება

დიმიტრი ივანოვი

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აკამანის ქუჩაზე.

18-0

83.462

ე (სე.რ.)
28.8

Доволено цензурою Тифлисъ 25-го января 1880 г.

K63.235
235

უფ. დ. ბაქრაძის საქართველოს ისტორიული წერილების გამოცემა ვიკისრეთ ჩვენა, რომლის ნაწერებიდამ პირველათ გამოვეცით „მირიან მეფე და წმიდა ნინოს“ ისტორია, როგორც მოხსენებული მაქვს პირველ წიგნის წინასიტყვაობაში, რომ ამის შემდეგ ბაგრატ მეოთხე და საქართველო მეთერთმეტე საუკუნეში გამოიცემა მეოთხე, ახლა ესეც გამოიცა და შეუდექით ვახტანგ მეექვსის ბეჭვდასა, რომლის დაბეჭვდაც საქიროთ ვნახეთ, რომ დაჯვებეჭვდა წინეთ.

„მირიან მეფის და წმიდა ნინოს“ წიგნში ცოცხოდენი შეცთომები მოგვივიდა და ბოდიშს ვინდით. ამას შემდეგ ყველა წიგნები გამოიცემა სუფთათ და მშვენიერათა, რადგანაც უფ. ექვ. ხელაძეს ახალი მაშინა და ახალი ასოები მოუვიდა.

აქვე უნდა გავახსენო მკითხველს, რომ უფ. დიმიტრი ბაქრაძეს წერილებიდანა ჩვენ ვცოვებთ ყველა მის მიერ მოყვანილს შენიშვნებსა, რადგანაც სტამბაში გაგვიძნეულდებოდა ბეჭვდა.

გამომცემელი ზ. ჭ.

1880 წ. 25 იანვარ.

საქართველოს მეფე

ბაგრატ მეოთხე

(1027—1072)

I

ბაგრატ მეოთხე ეკუთნოდა აფხაზ - ქართველთა ბაგრატიონების სახლსა. მანამ მისი იყო ბაგრატ მესამე, შვილობილი უმცემკვიდრო მესხეთის გურგენის დავითისა, რომელიც თავის დროს დიად გამომჩენილი იყო და რომელიც ქართლის ერისთავის ილარი მარუშიძის თანამეწყობით ქართლის ტახტზე დაჯდა და შემდეგ აფხაზეთში გამეფდა. ასე შეერთდა ეს ორი სამეფო ბაგრატ მეოთხე. მესხეთი ეკუთნოდა იმას რომელიც დავითის შვილობილს. კახეთი, რასაკვირველია, იმას ვერ შეეძლოდა:

ბაგრატი ეპურა შემძლებობა და ძალა, — ბაგრატი და
 დაიჭირა ქორიკონი საერო და სამღვდელთა მთელ-
 ბელი კასეთისა და მიითვისა ეს სამთელთბელი, თუმცა
 სრული შეერთება კასეთისა და ქართლისა დავით აღმა-
 შენებლის დროს მოხდა. საშიშნი იყვნენ დანაშთენნი
 ბაგრატიონნი; მაგრამ ბაგრატი იხინიღ ადვილად მოიცი-
 ლა თავიდან: ზოგნი იმათგანნი განდევნა კოსტანტინე-
 ზოლს და ზოგნი თვით საქართველოში დაიხოცნენ.
 ბაგრატი მესამემ შემუსრა განჯის კმირი ფაღლონი და
 შანქორი იერიშით დაიჭირა. შემდეგ იმის სიკვდი-
 ლისა გამოედა გიორგი შირველი, რომელიც იყო თვრა-
 მუტის წლის უმაწვილი კაცი და რომლის მოკლე ხანი
 მთლობელობა სავსეა სამხედრო მოღვაწეობით: დაჯდა თუ
 არა ტახტზე, შეიძრა კასეთი, — კასეთის ერისთავებს ქსურ-
 დათ აღედგინათ ძველი სამეფო სახლი. ბერძნის იმპერა-
 ტორი ვასილი დიდის წყობით შემოვიდა ბასიანში, საი-
 დამც ზარი დასცა საქართველოს. ვასილი ითხოვდა ზემო-
 ქართლის საზღვრად მდებარე ბერძნების მახრას; ეს ხა-
 წილი დროებით დავით გურგენაძეს მიცემული ქკონდა
 ჟილდოდ იმ შემწეობისათვის, რომელიც დავითმა მიაგო
 კოსტანტინეზოლს სკლერუსის აშლის დროს. გიორგი
 ისაკუთრებდა იმ ადგილსა. ასტუდა ბრძოლა და ეს ბრ-
 ძოლა შესწუდა მხოლოდ შემდეგ არის საქართველოსა-
 თვის უნაყოფო შეჯახებისა. ვასილმა თავისი სურვილი
 შეისრულა და ამანათად წაიყვანა ყრმა მემკვიდრე ბაგრატი

მეოთხე, რომელიც დიდის ზატვიით დააბრუნა შემდეგ
 სამის წლისა. გიორგი მოკვდა 30—31 წლისა. ის
 იყო შემკული მშვენიერის ტანითა და გასაოცარის ახლ-
 ვანებითა; იმას მიუძღოდა საზოგადო სიუყარული; იმისმა
 უფრო სიკვდილმა დიდ შეწესებს მისცა სალხი...
 იმისი გვამი დასაფლავეს ქუთაისში. გიორგი იყო
 შეუღლული სომხეთის მეფის ქალთან და იმან დაუტოვა
 ორი ვაჟი, ბაგრატ და დიმიტრი, (დიმიტრი იშვა შირ-
 ველის ცოლისაგან და იყო წინაპარი თამარ დედოფლის
 მეორე ქმრისა, ესე იგი დავითისა) და ორი ქალი—
 გურანდუხტა და კატა.

აფხაზ-ქართველთა მეფეები თავის შთამომავლობას
 აწარმოებდნენ დავით წინასწარმეტყველისაგან და ამის-
 გამომავლიანობად თავის ნათესაობას ღვთის მშობელ-
 თან და იესო ქრისტესთან. ეს აზრი მიღებულია ვახან-
 ტის მწერლის კოსტანტინე ზორფიროგენეტისაგან და
 სომხეთის მეისტორიეთაგან. ბაგრატონთა წინაპარებმა
 იწიეს სამსახური მეექვსე საუკუნეში ქრისტეს შობის წინ
 სომხეთში, სადაც რომლისამე დროს შემდეგ შეიქმნენ იმის
 მოფლობენი და საიდანაც გაავრცელეს უფლება მესსეთში
 და ქართლში. აფხაზ-ქართველთა ბაგრატონების გვარს დიდი
 ხედი მიუღოდა შემდეგში: ბედის წყალობით იმას უნდა
 მოემსახდებინა სამეფო და გარდაეცა იგი დავით აღმაშენებ-
 ლისთვის და თამარ დედოფლისთვის. ისინი იუვენე მ-
 ნიჭებულნი მიუდრეკელის სასიათის ძალით, და იზრდე-

ზოდნენ, როგორც მოგვითხრობენ თანამედროვე მწერლები, საღმრთო მსახურებაში და ძალაღსნეობაში, თავიანთ წინაპართ მესსეთის მიფლობელთ მისევეითა, რომელნიც იყვნენ კონსტანტინის ვასსაღნი. როდესაც ისინი ავიდოდნენ ტასტსე, შეიმკობოდნენ კუროპალატისა და მაგისტროსის ღირსებით. იმათ უყვარდათ მოძრავი ცხოვრება, — მიმოსვლა ადგილით ადგილს, წესის დაწეობა საღსში, აღშენება ეკლესიებისა და მონასტრებისა. ისინი ამშვიდებოდნენ შემძლე და მეშეოთე ქვეშევრდომებსა და თვითონვე წინა უძღოდნენ ვარებსა. ბაგრატიონებმა აღსარდეს თავისი საღხი: ჩაგონეს იმას ძალა მთელის ტომის შეერთებისა და ძალაღი მნიშვნელობა თვით-მდგომარე ცხოვრებისა. სამუდამოდ დაიუძნებულე ვარი ბაგრატიონებს არა ჰყვანდათ; მაგრამ იმათნი დასნი დაუბრკოლებლიე შემოიკრიბებოდნენ ზირველსავე მოწოდებასე, როდესაც კი ამას საჭიროება მოითხრვდა. დროითი დრომდე იმათ შორის იმყოფებოდნენ ოსეთისა და კარიაგების წეობანი. აიხსნ-ქართველთ მხედარნი იყვნენ განთქმულნი მამაცობით: შეუკავებელის სისწრაფით და სიფიცხით ისროდნენ ისარსა, კარვად მიჰყვანდათ იერიში და ხმარობდნენ ცისეების დასაშლეად ქვის სასროლ მაშინეებსა, რომელნიც რომაელებისაგან იყვნენ შემოღებულნი.

ბაგრატიონების დროს საქართველო უფრო და უფრო ვრცელდებოდა. ჩვენ არ შეგვიძლიან ცხადად განვსაზღვროთ მაშინდელი ჩვენი საზღვრები. ჩვენი მატანიე ბაგრატ

მესამის დროს აღნიშნავს საქართველოს სივრცეს ვიხუთით გურგენამდე, ესე იგი ხერქესეთით კასპიის ზღვამდე. საქართველოს სივრცე, როგორც ამას უჩვენებს ვახუშტი, შეადგენდა 460 კერსამდე, სიგანე 360—192—220-მდე. ამტკიცებენ, ვითომც საქართველოს მცხოვრებთ რიცხვი არ იყო ოთხ მილიონზე ნაკლები: ეს სიმრავლე ნახევრებისაა მერამეტე საუკუნეში, როდესაც მონღოლებმა ჩვენი ქვეყანა აღწერეს. იმ დროს საქართველოს შეადგენდნენ: აფხაზეთი—ასე უწოდდნენ მთლად იმერეთს, ოდიშს, გურიას, აწინდელს აფხაზეთს და სვანეთს; სემო-ქართლი ანუ მესხეთი, შემდეგ საათაბაგო, შავ-ზღვამდე და ტრაპიზონის კიდემდე; კასეთი და ჭერთი,--უკანასკნელი მდებარეობდა აღაზნასა და მტკვარს შუა. ბაგრატ მეოთხის დროს ისტორიას პირველად ჭეოფს საქართველოს სემო-ქვეყანად და ქვემო-ქვეყანად: სემო-ქვეყანა შეადგენდა ქართლს ანუ მტკვრის ჩრდილოეთის მხარეს; ქვემო-ქვეყანად ითვლებოდა დასავლეთი მხარე მტკვრისა. იმათი საზღვარი და იმერეთისა იყო ლისის მთა ანუ სურამის ქედი. ბაგრატიონები ცდილობდნენ, რომ მთელი საქართველო დასშული ყოფილიყო მტრისათვის; გასაკადი ადგილები და ციხეები იყო გამაგრებული და დაცული ციხის მცველებითა. შესანიშნავი სამაგრეები იყო—უფლის-ციხე გორს ახლო და ბოჭორმა იორზე. დედა-ქალაქებათ ითვლებოდნენ ქუთაისი და თფილისი, თუმცა უკანასკნელი იყო არაბების

ხელში და იქ ცხოვრობდნენ იმათი კმირები. თანდათან
იმ დროებში არ ჰქონდა განსაკუთრებითი მნიშვნელობა,
რადგანაც ხალხის სიმრავლე გაგრძელებული იყო უფრო
დასავლეთ მხარეს, ესე იგი მესხეთში და იმერეთში.

ბაგრატიონების სამეფო იყოფოდა მრავალ საე-
რისთავოებად. მარტო აიხსნეთში იყდა რვა ერისთავი;
კახეთში ჰქრეთით—შვიდი. უფროსი იმათგანი იყო ქარ-
თვლის ერისთავი, რომელიც იწოდებოდა ერისთავთ-
ერისთავად და სხასალარად. ეს შირი უფროსობდა დი-
დებულთ ანუ მთავართ კრებაში; იმას ჰყავდა თავის სელ-
ჩქეშ ეკელა ერისთავები და იგივე ატოვებდა სელის-უფალ-
თაგან ხარყსა, რომელიც იმას შეჰქონდა სასელმწიფო სალა-
როში. იმას ჰქონდა დიდი შემოღობა და ღონის-მიგბა.
ჩვენ კიდევ მოვიხსენეთ თუ რა ძალი აღმოიჩინა იოანე
მარეშიძემ და შევიტყობთ შემდეგ რა გვარად აღმობრ-
წყინდება ლაშარით ორბელიანი და ან რა წინააღმდეგობას
მიაკებს ის ბაგრატ მეოთხესა... აქ უნდა ვსთქვათ, რომ
გვაროვნობა და შთამომავლობა შატოში იყო, მაგრამ
საკუთარს შირად ღირსებაზე უფრო დიდი ყურადღება
იყო მიქცეული ვიდრე შემდეგ. ეს იყო მიზეზი,
რომ ხან ერთი გვარი ჰყვარდა და ხან მეორე. მამისაგან
შვილისათვის გარდაცემა სამმართველო მოსელებობის სა-
ქართველოში ჯერ იშვიათი იყო; ეს საუნებელი ჩვეულება
დამყარდა მხოლოდ თამარ დედოფლის დროს, ესე იგი
მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს და ეს იყო შირველი

მიზეზი საქართველოს დამცირებისა და დაცემისა, რადგან ნაც პიროვნანი ღირსება ადამიანისა დაიხატა. — იმ დროს, რომელსაც ჩვენ შევესებით, ერისთავნი ჭიფობდნენ გამაგრებულ ციხეებსა და ახნაურებთა და ემებთაგან დასასლებულ მამულებსა. ერისთავებს ჭქონდათ საკუთარი ეკლესიები მღვდლებითურთ; ისინი იძარსებოდნენ საკუთარს სასაფლაოებში, საკაიედრო ტაძრებში ანუ მონასტრებში. ზოგმა იმათ შორის აღმოიჩინა დაუგროძელი სასაიათი და წინააღმდეგობა უჩვენა მკეეებსა საქართველოს შეერთების მოღვაწეობაში. იმათ ცხადად ანუ დაივარებით აღვედნენ შემწეობასა ვიზანტიელები, რომელნიც შუაით უმძვინდნენ სასლის სამეფოს გაძლიერებასა და ჭივარაყდნენ თავიანთ სამეფობულაში მაშეფოთარებსა და ლტოლვილებსა. ზოგს უკანასკნელთაგანს, აგრეთვე საკუთარის სურვილით გასულთა საქართველოდამ და იმედოვნებით მიზიდულთა ეძლეოდათ ვიზანტიაში ვრცელი მამულები და მადლი სასკლმწიფო სარისსები — ვარების წინამძღრობა და ქალაქებისა და მარების ბძანებლობა.

თუმცა ქართველების დაკავშირება ვიზანტიასთან დროითი დრომდე სუსტდებოდა, მაგრამ მცირეს სნით; ორისავე სამეფოს სასლის წევრნი და სამეფოს დიდებულნი სშირად იყვნენ შეკავშირებულნი ერთმანერთში ქორწინებითა. ამ გვარმა დაახლოებამ საქართველოს დიად კეთილი ნაყოფი მიანიჭა. ზოგიერთნი ქართველნი იხდებოდნენ ვიზანტიაში, რომელიც იყო იმ დროს ზირველი ას-

ზარესი სწავლისა მოქალს ევროპაში. ასე სმინდა ჩართველების მოგზაურობა ვიზანტიის სამთავროებო-ში, რომ საჭიროდ აღმოჩნდა აქმენებინათ საბერძნეთის დედა ქალაქში მეტოქი და უდაბნოები სსვა და სსვა ადგილებში. გასაქმული ივერიის მონასტერი ათონის მთაზე დაიწყო და შესარულეს ჩართველებმა ბაგრატიონების დროს. იქ დასდო ჩართველთ მონასტრით საზოგადოებამ თავისი უკვდავი ღვაწლი, ესე იგი გადმოსთანგმნა საღმრთო წერილი, მამათა და თვალსაზრისთა თხზულებანი. ბერძნული ენის ცოდნა აქ საკმაოდ იყო გავრცელებული. ეკლესიები ენდებოდნენ ვიზანტიის ტაძრების მსგავსად; იმათი ხელოვნური მშენებებებმა აქამომდეა დაცული. იმათ სამეტყველო დასავლეთს საქართველოში განცვიფრებებში მოჭყავთ მოგზაური-არსელოგი. ვიზანტიის გავლენა ხანგრძლივ დამკვიდრდა უფრო სამღვდელთა წოდებაში, რომელსაც უფროსობდნენ კათალიკონი-პატრიარქნი, მსხდომარენი მცხეთას და მქონელნი განუსაზღვრელის სასულიერო უფლებებისა; კათალიკონი აღმოაჩენდენ დიდს მწიგნურობას ეკლესიისთვის და უპირობო ყამამდე იმათ ქქონდათ მიმოსვლა ვიზანტიაში, საიდანაც შემოქქონდათ მრავალი სატები სამკაულოთა და შესამოსლოთა. იმათის მეცადინეობით ეკლესიამ მოიპოვა ვრცელი დასახლებული მამულები და დაეუძნდა მონასტრები, სადაც სამღვდელთა მწვემსნი მიიღებდნენ საღმრთო აღზრდასა და სადაც გამართული იყო სასწავლებლები;

იქვე იწირობოდა ეტრადზე საეკლესიო წიგნები; მცირე
 რიცხვი ამ წიგნებისა, რომელთაც ჩვენ დრომდე მოუღწევია
 შეძლებ ამდენის სხის აღრეულებისა და ჯიხრებისა, გვა-
 კვირვებს მშვენიერის სელაგნებითა, რომელიც დროთა
 სულში უფრო და უფრო ეცემოდა. სამღვდელთა ში-
 რთაგან არიან განსაკუთრებით შეძგარა წლის-აღწერახი
 ანუ მატინანი, რომელთაგანაც შეივსო ქართლის-ცხოვ-
 რება. იმათ შორის რომელთაჲ ქჭონდათ მინდობილი
 სამოქალაქო სელისუფლებები. უშირველესი იმათში
 იყო ჭყონდიდელი, აიე წადებული ჭყონდიდის ანუ მარ-
 ტვილის საეპისკოპოსო და ედრამ გამო, რომელიც იმას
 ეჭირა სამეგრელოში. ჭყონდიდელი იყო და აღებული
 ძეგესთან და აღმოიჩნეოდა იმ შირთ რიცხვისაგან, რომ-
 ელთაც წინ უძღოდა საზოგადო შატვიისცემს განვითა-
 რებულის სწავლის გამო და სხეობითის სიწმიდისაგამო.
 ჭყონდიდელს ქჭონდა მინდობილი ყურადღება ქერი-ობ-
 ლებზე და დაგრდომილებზე, უსამართლო-ქმნილებზე და შე-
 ჭირებულებზე: იმათი შუამდგომელი და მოძისჩებული იყო
 ჭყონდიდელი. ის იყო აგრეთვე სასულეწიფო მწიგნობართ
 უფროსი; ის უცხადებდა უძალეს ბძანებას ეკლესია-მონასტ-
 რებსა და სელის-უფლებსა; ის მოიწვევდა ლაშქრებსა და იმათ
 საჭიროებას აცნობებდა მექსა. გაღაშქრების დროს ის ვვა-
 რით ხელში უწინამძღვრობდა სპათა და შეძლებ კურთხე-
 ვისა უკურთხუნდებოდა და ბძანებულობდა უსამართლოებს
 ვარსა.

ბაგრატ მეოთხე იშვა 1018 წელსა. როგორც იმისი ბიოგრაფი იტყვის, „ის იყო ცხოველი სსხე თვისის მამისა და ამასთანავე მინიჭებული სიმშვენეობათაგან, რომელნიც არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ და აღვწეროთ.“ სეკით გიდეც ვთქვით, რომ ბაგრატ სიურმითვე წაუყვანიდეთო კოსტანტინეზოლს, სადაც იმან სამი წელი დაჰყო და სადაც, რასაკვირველია, ისწავლა ბერძნული ენა. უუქცევის დროს მამულში გზასე ბედნიერად ასცდა ის თათურასა. აი როგორ. შემდეგ ბაგრატის გამოსვლისა გიზანტიით მოკვდა იმპერატორი ვასილი და იმის მემკვიდრედ დაჰდა კოსტანტინე მერვე. კოსტანტინე მტრულად უმხერდა საქართველოს და აფსაზ-ჭართველთ მიუეს. იმან მუისვე აღკენა ბაგრატს მდეკარი, რომელსაც უნდა შეეპურა სამეთო უმაწვილი და უგანვე მიუეგანა. არ ვიცით, რა განზრახვა ეკვა გულში საბერძნეთის მიელობელსა, მაგრამ ზეცის მადლი ჰფარავდა ჩვენ ქვეუანსსა: ბაგრატმა შემოასწრო მამის საზღვარში, სადაც იმან მიეკებნენ მესსეთის დიდებულნი და მესსეთის ჯარი; მიუემ და ხალხმა დედაქალაქს ქუთაისში შესწირეს სალოკადო მადლობა უფალსა მემკვიდრის მივარეულობისათვის.

როდესაც ბაგრატის მამა გარდაიცვალა 1027 წელს, ის იყო ცხრა წლისა. როგორც დაწყება იმის მიეობისა, აგრეთვე განგრძელება არ იყო, მშვიდობიანი. მესსეთში

ასტყდა შოთი. ბანის ერისთავი და იმასთან სსკანი მიემხრენ იმპერატორსა. იმან წარმოგზავნა ზემო-ქართლის საზღვარზე დიდი ჯარი და ბლომად ქთანტაკდა იგი ფუფსა მცხოვრებთ მისაზიდავათ თავისკენ. ბერძნების მხარე ეჭირა, ბანის ერისთავის გარდა, დიმიტრის, კლარჯეთის ბაგრატიონის გურგენის შვილსა, რომელსაც ჩამორთმეული ქქონდა უფლება ბაგრატ მესამისაგან. ვიზანტიელებმა ააოხრეს მესხეთის მხარეები და კიდევაც მიიძრეს რამდენიმე ერისთავი, რომელთაც გადასცეს იმათ თავიანთი ციხეები. ემაწვილი მეფის სასარგებლოდ იღვწოდენ ერისთავთ ერისთავი ლიპარიტი და ტბეთის ეპისკოპოსი საბა. პირველი შეება მტერსა კლდე-კარის პირში. მეორემ აღმართა ტბეთის შესავალში სიმაგრე, გაამაგრა ეკლესიის ზღუდე და ასოვანად იფარვიდა შავ-შეთის მხარესა. მოულოდნელმა კონსტანტინეს სიკვდილმა მოულო ბოლო ბრძოლის დაწყებას. ჯარი დაბრუნდა; ვიზანტიის ტახტზე დაჯდა რომანოზ მესამე ანუ რომან-არგირი, კაცი მშვიდობის მოეგარე და არა ძვირის მქონი საქართველოსათვის, თუმცა იმან შემდეგ შესცვალა ეს აზრი.

რომანოზის დროს საქართველო კარგად დაუხლოვდა ვიზანტიას. ეს იყო ბაგრატის დედის მარიამის საქმე. მარიამ ეკუთნოდა სომხის გვარს არწრუნისაგან და იყო ასული უკანასკნელის კასპურაქანის მეფისა სენაქერიმისა, რომელმაც 1020 წელში, თურქთ-სელჯუკიდთ დასხმის

დროს სომხეთზე, დაუთმო თავისი სამკლავობის იმპერატორის ვასილი მეორეს. ანწრენიანნი აწარმოებდნენ თავიანთ შთამომავლობას ბაბილონის მეფის სენაქერიმისაგან, რომლის საუბედო სვედრი წარმოდგენილი დაბადებაში. მარიამის სასული ხშირად იხსენიება საქართველოს წელთ აღწერაში. ის იყო გონიერი დედაკაცი და გულმოდგინედ მოქმედებდა, სასამ ბაგრატ სიემაწვილობი დამ გამოვიდოდა. იმან მოიხლოვა საზოგადო პატივისცემა ღვთის-მოყვარებით და ღარიბთა შემწეობით. იმას ჭქონდა მიმოსვლა ვაჩანტის დედა-ქალაქში. იმისი პირველი მოგზაურობა მოხდა 1032 წელს. მარიამს ჭქონდა თავის შუამდგომელობით დაემყარებინა მშვიდობა ვაჩანტისა და საქართველოს შუა, გამოეთხოვნა გუროპალატის ღირსება შვილისათვის და გამოექმნა იმისთვის საცოლო. მარიამ დიდის პატივით იყო მიღებული და იმისი სურვილიც ასრულდა. იმპერატორმა მისცა მშვიდობაზე და საქართველოსთან მეგობრობაზე ოქროს ბულა, შეამკო ბაგრატ ძველის ჩვეულებისამებრ გუროპალატის ღირსებითა და სიამოვნებით დასთანძხდა, რომ მიეთხოვებინა იმისთვის თავისი დის-წული ელენე, რომლის და ჭყავდა სომხეთის მეფეს სემბატს. ელენემ მიიღო დიდი მზითველი, მაგრამ ეს მზითველი არ არის სასულდობრივ ნახვენები; იმის რიცხვში იყო ერთი ღურსმანი, რომელითაც მიჰკვალეს ჭვარზე მაცხოვარი; იყო აგრეთვე ოქონის ღვთის მშობლის ხატი, ახლა დაცული გორში

და რომლის სასჯელსედაც აშენდა ოქონის მონასტრი. ელენეს მოჭყენენ სელოსნები და აწიტიკტორები ეკლესიების სასაშენებლად. მოჭყევა მოძღვარი ტომით ბერძენი, რომლის შთამომავალი აქამომდე ცხოვრობენ ქართლში. ეს იყო გარსევან—შემდეგ გარსევანი-შვილი. გარსევანმა მიიღო საშვილი-შვილოდ უფლებს ოქონის სატის მიფლობელობისა, დირსება დეკანოზისა და სანატიო თანამდებობა ამ სატით შეეგოსთან თანახმებისა ომში და ნადირობაში. ბაგრატის დაქორწინება მოხდა სემო-ქართლის მარაში; მაგრამ ელენეს არა ჰქონდა სასურველი სიცოცხლე: ის გარდაიცვალა ქუთაისში, თუმატა წელთ-აღწერა არ მოგვიტოხრობს, როდის. ამის შემდეგ ბაგრატმა იქორწინა ბორენაზე, ვსულზე შემძლებელის ოსეთის მეუისა, რომლის სამფლობელო იმ დროს შეიცავდა დიდსა და მცირე ყაზარდოსა.

1036 წელს მოხდა გალაშქრება ფაღლანზე. ამ სასჯელს ქართველი მწერლები უწოდებენ იმ ეპირებს ანუ სალიდის მოადგილეებს, რომელნიც იყენენ შთამომავალი ქუროთის ტომის ბენა-შედდისა. ფაღლანები ჰიფლობდნენ ყარაბაღს, ადერბეიჯანს და შირვანის ნაწილს. ფაღლანები ცხოვრობდენ სან განჯაში, სან დოვინში და სან ანში. ოდესმე ისინი იყენენ დიად შემძლებელნი. უკანასკნელს იმათგანს 1123 წ. დავით აღმაშენებელმა ჩამოართვა სამფლობელო ჭ თვით ის გადმოხსნა საქართველოში, სადაც თამარ მეფის დროდამ

საქართველოს პარლამენტის
მთავარი ბიბლიოთეკა

წინაშეირად აფხაზეთის მთავრებისა შარვაშიძეებისა. ზად-
 ლონები იყვნენ დაუცხრომელნი საქრისტიანოსი მტრისა;
 ისინი აწუხებდენ საქართველოს დავით-გურგენაშლათისა
 ღ ბაგრატ მესამის დროსვე. ისინი უგრო საშიშნი
 იყვნენ იმათის მოსაზღვრე მხრისათვის, ჭერეთისა ღ
 ღ კასეთისათვის, რომელსაც დაესხმოდენ ღ საიდამც
 ბრუნდებოდენ დიდის საშოვარით ღ ტყეების სიმ-
 რავლით. ბაგრატ მეოთხის დროს აბულ სევერმა განიმე-
 არა მამაშაშური საქმე, მაგრამ ინანა. იმის წინააღმდეგად
 შეკრბენ ერის-თაგნი: ლიპარიტ ორბელიანი ღ იოანე
 აბაზაძე, მეფენი რანისა ღ კასეთისანი—გვირიკე, სომხე-
 თისა დავით ღ ჭავჭავ თბილისის კმირი. იმათნი მსედ-
 რობანი შეერთდენ ეკლეს, ახსტავასა ღ შანჭოარს
 შორის. აბულსევერის ჭარი დამარცხდა ღ გაიბნა;
 ქართველებს ერგო დიდი დავლა; თვით აბულსევერი
 გასდა ავით მწუხარებით ღ მალე მოკვდა.

მცირე დროს შემდეგ მოინდომეს თბილისის ალება...
 თბილისი ვახსენეთ ზემოთაც. მიზეზი იმის დაფუძნებისა
 იყო თბილი წყლები, რომლის გამო ქალაქს დაერქვა
 სასკელი. იმისი დასაწყისი იკარგება ჟამთა სიბნელეში...
 როგორც ერთი მწერალი ვოლენი მოგვითხრობს, წინა-
 სწარმეტყველი ეზეკიელი, რა-რომ აღწერს კლ-ს თავში
 ფინიკიელთ ვაჭრობას, უჩვენებს თბილისს ტობელის
 სასკელით. მართალია თუ არა ეს, არ ვიცით დარწმუნებით.
 380 წელში კი ქრისტეს შობის შემდეგ თბილისი

მხოლოდ დაბად ირიცხებოდა. ბარახ-ბაქარის დროს სპარსეთის მიწობელმა ააშენა აქ ციხე 455 წ. ვახტანგ გორგასლანმა დაიწყო თვით ქალაქი და გაჭყო სამ ნაწილად:— ეს ნაწილები იყო: კალა, შემდეგ კალა-გუბანი, თბილისი, სიდაც იყო გოგირდის წყლები და ისანა ანუ ავლაბარი. მაშინვე აღმართეს აქამომდე დაცული მეტეხის ტაძარი. ვახტანგის შვილმა დანიმ გადმოიტანა ტასტი მცხეთით თბილისში და იწყო აქ შენობა სიონისა. სპარსნი და სპარსნი მრავალჯერ სცემდნენ და ახრებდნენ თბილისსა. მეშვიდე საუკუნეში ის გახდა საცხოვრებელად ეძირთა, რომელსაც ჭებლობდნენ იმის სამსრეთ-დასავლეთად მდებარე ადგილებსა. იმათ დროს აქ ცხოვრობდნენ მაჭმადიანნი; ეძირებს ჭქონდათ აქ თავისი სასახლე და ჭქუდათ ჯარი; მაგრამ იმ დროს, რომელსაც ჩვენ აღწერთ, ისინი თითქმის ძალამოკლებულნი იყვნენ.

ქართველთა ერისთავებმა,—ლიპარიტმა და იოანე აბაზაძემ ისარგებლეს ბაგრატის სიჭაბუკეთ, შეიზურეს ეძირი ჯათვარი და მოუღეს ბირთვისის ციხე. ამით ჭსურდათ ჩამოერთმევენათ თვით თბილისიც. ბაგრატმა არ ინება დახაგვრა სალივის მოადგილისა და ისევე დაუბრუნებინა იმას როგორც თავის-უფლება, აგრეთვე ბირთვისი. მაგრამ ლიპარიტმა არ შესცვალა თავისი აზრი: იმის სურვილით, 1038 წ. მეფემ მიჭმართა თბილისს ჯარი, რომელიც შემოერთეს ორის მხრით: მტკვარის მარჯვნივ დაიბანაკეს ახსნეთის დაშქარმა, მარცხნივ ჭერეთ-კახელმა. ამ მდგომ-

მარეობამ გასწია ორი წელი. მტერი დიდად აიხსნათ დაიჭირეს ორი წარჩინებული სიმაგრე — ორბელი და ივარცხისი; ქალაქში გაჩნდა შიმშილი. დასშულნი იქამდე მივიდნენ, რომ იკვებებოდნენ ვირის სოფრით, რომელის ლიტრა ფასდებოდა ას დრანკამდე; ამისთვის ქალაქის მცხოვრებთა აწიეს დამორჩილება. ჭაივარს მზათ ჭქონდა ტიკები და ბარქასები და ჭსურდა ამალით ღამე გამგზავრებულიყო განჯისკენ და თავის თავისათვის ეშველა; მაგრამ საქმე მალე შეიცვალა იმის სასარგებლოდ. აიხსნათის დიდებულთ არა ჭსურდათ ლიპარიტისაგან დაწყებული საქმის წარმატება და შიშობდნენ, რომ იმისი შემძლეობა უფრო არ გაძლიერებულიყო. ეს იყო მიზეზი, რომ იმათ ლიპარიტის უცნობლად უწიეს შეიქმნათ თბილისის დატეკება ისეკ ჭაივარის მიუღობულებაში. ბაგრატო დასთანხმდა და შეეკრა იმას ჰირობით, რომლითაც ჭაივარი სიკვდილამდე მიიღობდა თავის სრულს უფლებასა. ეს საქმე შეიქმნა, როგორც მალე შევიტყობთ, საბუთად განსეთქილებისა მეფისა და ლიპარიტის შორის.

ჭაივარმაც დიდ-ხანს კერ იქონია თავისი უფლება: ის მოკვდა ორის წლის შემდეგ. ქალაქის ბერნი ანუ უფროსნი ჰირნი ეასდნენ ბაგრატს და სთხოვეს, რომ თბილისი სამუდამოდ მიეღო. ამ დროს ოცდა ორის წლის მეფე გარემოიცვალა აიხსნათის სატახტო ქალაქს — ნაკოფსიას, რომელიც მდებარებს შავი-წყლის კიდეზე და ეპურათ

ბერძნებს, რომელთათვისაც ის მიეცა ბაგრატის ძმის დიმიტრის, ბაგრატმა დასტოვა აფხაზ-გურული დაშქარი დაწყებულის საქმის დასაბოლოებლად და თვითონ გაემგზავრა ქუთაისით თბილისს. დიმიტის ვაკესე იძა; განკვეთნენ თბილისის ბერნი და კარის-გაცნი. მცხოვრებნი ქალაქისანი, ქვეითნი და ცხენოსანნი იუენენ მოსილნი სადღესასწაულო ტანსაცმელებით; ეზოდრომში ანუ ყაზახი საესე იყო ქალთა და კაცთა კრებით; გრიალი საკრავთა:— ზურნისა და ნაღარისა შესძრავდა ჭაქრსა და დედა-მიწასა; ყოველ საესე გამოქვეყნებდა ბრწყინვალე სისარული. რა რომ ბაგრატ ქალაქში შევიდა, როგორც ძველი წესი მოითხოვდა, ქუჩებში სავსე იფრქვედა იმის თავსე ოქროსა და ვერცხლის წვიმას. ბაგრატმა მიიღო თბილისის კლიტეები და დაჯდა ემირების სასახლეში ტახტსე. აქ მოასდინა რამდენიმე განკარგულება იმან: გასავლის კოშკებში ჩააყენა თავისი კაცები; ცისე ჩააბარა კრისთავს. თბილისმა გამოაცხადა სრული მორწილება, ერთის ადგილის გარდა: ეს იყო ისანი ანუ კასეთის მხარე, რომლის მცხოვრებთ უწინააღმდეგეს მას და ჩაშა-ღეს ხადი. ამისგამო ბაგრატმა გასცა ბძანება, რომ ქვის-სატყორცი მასინა მოქმედებაში მოეუყანათ. მდინარის გაღმა მემკვიდრენი შეშინდნენ და დაწყნდნენ. ეს შემთხვევა მოხდა 1042 წელსა.

იმ დროს, როდესაც მეფე თბილისში იყო საქმეებში გართული, ლიპარიტმა იწყო მზადება ბრძოლისათვის

ბაგრატიანს, ბაგრატი და იმისნი ერთგულნი შესწრუდენ და ჭქონდათ ვიდრე იმათ მიზეზი!... იმათ იცოდნეს, რა სასაათის კაცი იყო ლიპარიტი და რა მტერობა შექმლო იმას... მაგრამ ვიდრე ამ ბრძოლის აღწერას შეუდგებოდეთ საჭიროდ ვსადით ვუჩვენოთ ლიპარიტის შთამომავლობა და იმისი შემძლეობა საქართველოში.

III

ლიპარიტი ეკუთნოდა ორბელიანთ გვარსა, რომელიც უუძველესის დროდამ დიად გამოჩენილი იყო საქართველოში. ისტორიული სვე ორბელიანთა გამომრეკიეს თავ-და-შირველად ქართველთ, სომეხთ და ვიზანტიელთ მწერალთა. შემდეგ ქრისტიელთ მსწავლეულთა—სენ-მარტენმა, დიუბუა დე მონპერემ და ბროსსემ. დაწვლილებითნი ცნობანი დაგვიტეკვა სიუზის არსიეპისკოპოსმა სტეფანოზმა, რომელიც შთამომავლობდა თვით ორბელიანთ გვარისა გან და ნაშობი კი იყო სომხის სარწმუნოებაში. სტეფანოზმა აღწერა თავის სახლის ისტორია მეცამეტე საუკუნის გასულს. ეს ცნობები—როგორც თვითონვე გვიამბობს—იმან გამომჭირება ძველის მოთხრობებიდამ, რომელნიც დროს განმავლობაში დაკარგულან. სტეფანოზი ამტკიცებს, ვითომც ორბელიანთ გვარი გამოხუთიყოს ჩინეთით: ისინი შთამომავლობდენ სამეფო სახლისაგან და საზოგადო აღწეულების გამო განდევნილ იყვნენ ჩინეთით ქრისტეს შობის წინ მეოთხე საუკუნეში, როდესაც სპარ-

სეთში მეფობდა დიდი კიროსი. ისინი დიდის ძალით
 გამკზავრებულან შუი აზიის მხარეს, შემოუვლიათ კას-
 შიის ზღვისთვის და დარიალის სეობით შესულან საქარ-
 თველში. აქ მამასხლისისათვის მიუციათ შემწეობა და
 საცხოვრებლათ მიუღიათ სსკა-და-სკა ადგილები; დაიუძ-
 ნებულან ორბეთის სიმაგრეში, რომელიც იყო შეუვალი
 მტერთაგან და მდებარებდა სამშვილდეს. რამდენისაჲ
 დროის შემდეგ ეს ჩინელნი ორბეთის ცხისს გამო თურმე
 იყვნენ წოდებულნი ორბეთედ-ცხიებად; მანამდე კი იწო-
 დებოდნენ ჯენათ-ცხიებად—ჩინელებად. ორბელიანთ სული
 შეუწყეს საქართველოს და ის სპარსეთის მონებისაგან
 განთავისუფლეს: ეს იყო მიზეზი, რომ იმათი წინა-
 მდგომი შემოსილ-იქმნა სპარსეუტის ანუ სპარსელის
 დირსებით, შემდეგ ამისა მთელის დინასტიის ანუ სამე-
 ფო კვარის მეფობის დროს საქართველოში ორბელიანთ
 ეპერათ გამოჩენილი სასულდწიფო უფლება, მაგრამ იმათ
 შორის წყლთ-აღწერა სასულდობრივ არც ერთს არ მოი-
 სხეებს. შირველი ორბელიანი, რომელსაც ისტორია უჩვე-
 ნებს, იყო ლიპარიტი, რომელიც ცხოვრებდა მეცხრე
 საუკუნის გასულს, ბაგრატ შირველისა და დავით შირვე-
 ლის დროს; ამან დაიჭირა თრიალეთის მხარა და ააშენა
 სიმაგრე კლდე-კარნი. ბაგრატ მეოთხის მამის გიორგი
 შირველის მეფობაში იყვნენ აღმოჩენილნი ორნი ძმანი—
 რატი და ზვიადი. რატი მოიკლა ბრძოლაში ვასილი იმპე-
 რატორისაგან; ზვიადი კი, რომელიც იმდროსვე ჯარებს

უწინაშე ვერბდა, დაიტყუებს და შემდეგ გამომხდარა იქმნა. რატის დაშთა ერთი შვილი ღიზარტი და ჩვენის აზრით ამ უკანასკნელის შვილი იყო ის ღიზარტი, რომლის ცხოვრებას გამოვსატავთ...

„ამ დროებში—ასე გვიამბობს სტეფანოსი--ობრბელიანნი ივენენ უკვლის მსედრობის სპასალარებათ და ეზურათ უპირველესი სასახლის ხარისხები. იმათ ჭქონდათ საკუთარი თორმეტი დროში და დროშების რიცხვით ათასი კაცი საკუთარი წილს. ძველი წესი მოითხოვდა, რომ ძეგის დროშას ჭქონიყო თეთრი თვერი წითელს აწმიაზე და ამისთვის ობრბელიანთ შექმლათ ექმნათ წითელი დროშა თეთრს აწმიაზე. სელმწიფესთან თანადასწრებაში,— მოგზაურობაში თუ სასახლეში— ობრბელიანთ აჭენდათ უფლებს კვერთხის ჭერისა, რომელიც ღომის თავით იყო აღჭურვილი. ნადიმობის დროს ისინი ისინჯენ ეგვლანზე უმღლესად მუთაჭებზე და მიიღებდენ საჭმელს კერცხლის თეფშებზე...“ ჩვენ სიტყვას სიტყვით შემოგვაჭეს სტეფანოსს თქმულება და საჭიროდ ვსადით აქცროტად შევსდგეთ. ეჭვი არ არის, რომ ავტორი უხვეწებს ერთისა და იმავე თანამდებობის საშვილი-შვილოდ გარდაცემას. ჩვენ ვერ დავკეთანსებთ ამ აზრსა. ჩვენ კიდევ მოვიხსენეთ ზემოდ, რომ სასელმწიფო ხარისხების მემკვიდრეობა არ იყო ვერ დაწესებული საქართველოში; მოვიხსენეთ, რომ ეს საჩენებელი წესი დაფუძნდა თამარ მეფის უამს. მაგრამ ამას ძაკტები უფრო ცხადად გამო-

აზრებზე. ჭაბუკები ზი რას ამბობენ: დავით კუროპალატი^{საქართველოს}
 დროს სწავლარათ იყო ერთი მესხთაგანი, ესე იგი
 გამრეკელი, წინაპარი ჭავჭავაძის^{საქართველოს} დიდად გამო-
 ჩენილი ჩვენსა და უცხო ქვეყნებთ წვლთ-აღწერაებში.
 ბაგრატ მესამის მეფობაში ეს ადგილი ეჭირათ
 პირველად იოანე მარუშიძეს და შემდეგ ლიპარიტი^{საქართველოს} ორბე-
 ლიანსა; თამარ მეფას მამის გიორგი მესამის დროს სწა-
 ვლარად იყო უწარჩინებულესი პირი—სარქის მსარგმელი
 და თვით თამარის დროს ბრწყინავდა ნაქარია მსარგმელი.
 ვინც კი იცის ადვილად მიჭსგდება ამ გვარს მსჯელობის
 მიზეზს სტეფანოზისას. სტეფანოზი თვითონვე ორ-
 ბელიანი იყო და ქსურდა მეტად აღმადლებინა თავისი გვა-
 რი. ეს მწერალი ცხოვრობდა იმ დროს, როდესაც მეძვიდრე-
 ობა დამყარებული იყო ჩვენს სასულიეროში და ამის
 თვის სტეფანოზი თავის დროს გარემოებებს მიაწერს წარ-
 სულ საუკუნეებს, თუმცა—არც ეს უნდა დავივიწყოთ—
 მეცამეტე საუკუნეშიაც—უპირატესი წინამძღომელობა
 სწათ ეპურათ სსკა და სსკა გვარის შთამომავალ პირთა.

ასეა თუ არა, ამას კი ვერ უარყოფთ—ლიპარიტი
 დიად გამოჩენილი და შემდეგ იყო: ლიპარიტს ეჭირა
 ვრცელი სამთავრობელობები სამსრუთით მტკვრისა და გა-
 ნაგებდა თითქმის სასეკარ სამეფოს. იმას შეეძლო იმ-
 დენი ჭარბი გამოეყვანი, რამდენსაც ვერც ერთი სსკა
 უპირატესი დიდებული ვერ შეიძლება. ამასთანავე ის
 იყო თავ-გამომდები და მძლავრი სასიათით: არავისწინ

ან დაისრიადა თავსა და აწაფრით ან შეშინდებოდა
 კჭვი ან აწის, ლიპარიტს უნდა ქქონიყო დიდი ხმა და
 გავლენა სასკლმწიფოში; ის უნდა ეოფილიყო საშიშარი
 დიდებულთათვის და თვით მეფისთვის. ჩვენ მოვიხსენეთ,
 როგორ ცდილობდნენ უჩინსკენი იმის დამცირებასა,
 მაგრამ დიად უფროსილგულად შეუდგნენ საქმესა და კერ
 მოიანზრეს, რომ იმათ ძვირად დაუფდებოდათ ბრძოლა ამის-
 თანა კაცთან. ამის გარდა იყო კიდევ ერთი შემთხვევა,
 რომელსაც მიუცილებელი მტრობა უნდა აღეძრა მეფისა
 და ლიპარიტის შორის და ეს შემთხვევა საკმაოდ ამარ-
 თლებს შეფოთის ატეხას ქვეშევრდომისაგან, რომელიც
 თავის-თავის მავნარობას მისდევს და შემდეგობას ქსედავს,
 რომლისთვისაც უძვიროესეს გრძნობაში შეურაცხება მი-
 უყენებიათ: ბაგრატმა გააუზტიურა ლიპარიტი იმის ცო-
 ლის ჰირში. ეს ამბავი აღმოვიკითხვის მხოლოდ ვიწახ-
 ტის მოთხრობებში და—უნდა ჭეშმარიტი ვსთქვათ—
 უმაწვილის მეფის წინებას ვბურავს შავის აწდილით...

ლიპარიტმა იწყო ხსნგრძლივი და აღშკოთებულვი
 ხსრები. იმან მოიმხრო ბერძნის ჯარი და მოინმო კო-
 სტანტინეპოლით ბაგრატის ძმა დიმიტრი, რომლისთვისაც
 ქსურდა დაემკვიდრებინა ტახტი და რომლის სასე-
 ლითაც შექმლა მიქმხრო მრავალი ქართველი. მართლაც
 და ლიპარიტს ბევრნი მიუდგნენ დიდებულნი და აწინ-
 ურნი; აგრეთვე იმის დროშის ქვეშ დადგნენ კახელები,
 რომელთაც გულ-ამაყის სასიათით ბაგრატი აწ-იყო კმა-

ყოფილი და რომელიც სშირად ეწინააღმდეგებოდნენ იმასა. ლიპარიტმა გაამკზავრა თვისი მსედრობა მესხეთით ქართლს და დაუწყო ბრძოლა ატენის ქალაქს, რომელიც მდებარებს გორის მასლობლადა, მტკვრის მარჯვნივ ვიწროსა და კლდიან სეობაში და რომელიც იმ დროს შეიცვდა წარსინებულს სამეფო კენსებს; ატენის სეობის ნაშთნი აქამდე ამტკიცებენ თუ რა გვარად იყო აყვავებული ბაგრატ მეოთხის დროს ატენი. ატენის ტაძარი სიონი, დიდი და გუნბათიანი, არის შირველი ძეგლთაგანი ბაგრატის მეფობისა... ლიპარიტის ჭარის დასხმა ატენზე ვერ წარმართა; ციხემ დიად დიდი წინააღმდეგობა უჩვენა იმის: მტკვლნი იყვნენ მეფის ერთგულნი, გარდა ერისთავთა, — თვარსმან თმოგველისა და ბეშუენ ჭაყელი-სა: უკანასკნელი იყო წინაპარი სახელგანთა ასალცისისათაბეგთა... ამ დროს ბაგრტი იმყოფებოდა ჭავჭავთის და ამარგებდა ასალ-ქალაქს. ზამთარი მოასლოკდა და ამისთვის ბერძნები უკუიქცნენ სამშობლოში; თან განუკა იმათ დიმიტრიც. ჩვენი ბიოგრაფი გვიამბობს, ვითომც ბაგრტი და ლიპარიტი შერიგდნენო. ვკონებ ეს იყო მხრლლად დროებითი შერიგება.

რომლისამუ დროის შემდეგ ლიპარიტი ისევ შეუდგა საქმეს. იმან მოუღო დედოფალს სომხეთის სატასტო ქალაქი ანი, რომელიც იმისთვის მიეცათ სომხებს, როგორც თავის უფლის-წულისათვის. ლიპარიტმა ამის გარდა ანში შეიპყრა ქართველნი დიდებულნი, რომელი

შორის უმეტესად შესანიშნავი ივანე და დიანი, ^{გარეულები}
 სი ჩვენ-მიერ ცნობილთ და დიანთაგანი. ორისაკე მხრით
 მზადება იყო დიდი: ორბელიანმა მეორედ მოიხმო დი-
 მიტრი და ბერძნები; მეორედ! ასტეს განსეთქილება და
 ორგულება სამეფოში; კასეთ გარდა იმან მიჰქედს სომ-
 ხის მეოქმ და ვითმა. ბაგრატს საკუთარის ქართველთ მა-
 ლის გარდა ჰყავდა ხელ-ქვეშ შვიდასი ვარიაგი
 სკვითების ტომისა, ვგონებ იმ რიცხუთაგანი, რომელ-
 თაც ისტორია უჩვენებს მისეილ აკოლითის ბანაკში.
 ლიპარიტმა მოითხოვა, რომ ბაგრატს გაეცვალა იმისი შვი-
 ლი, რომელიც პირველის შერიგების დროდამ მეოქმ აძნა-
 თად ჰყვანდა, არტანუჯის ერისთავზე აბუსერზე, რომელიც
 იყო ლიპარიტთან დატყვევებული. ბაგრატი დასთანხმ-
 და. წინააღმდეგნი მებრძოლნი შეჰხვდენ ერთმანეთს ქართ-
 ლის ვაკეზე სასირეთის ტყის შესავალში. ბაგრატმა არ მო-
 უნდა მესხეთის ჯარის მოსვლასა და დამარცხდა. აბუსე-
 რი მეორედ დატყვევდა. ლიპარიტი უკრო განმდიერდა.
 მაგრამ იმან დიმიტრი კი დაჰკარგა: ის მოკვდა ბრძოლის
 დაწყობამდე. როგორც შემოდ ვთქვით, დიმიტრი იყო
 მძა ბაგრატისა და ძე გიორგი პირველისა, ნაშობი ოსის
 ქალისაგან და წინაპარი თამარ მეფეს მეორის ქმრისა.
 დიმიტრი იყო, — როგორც სხანს, სუსტის ჭკუისა და
 სუსტის ხასიათის კაცი, რომელსაც ათამაშებდენ ბურ-
 თივით. იმან გაატარა თავისი საუფუნე უსიამოვნებაში
 და ტანტალში. შემდეგ პირველის ბედის ცდისა, რომ

ტასტი დაესაკუთრებინა, ის განუკლტო კოსტანტინე-
 ზოლს, რომელიც იყო თავის შესაფარად ადგილი ვეკლად
 საქართველოდამ განდევნილთათვის. კოსტანტინეზოლი-
 დამ ლიპარიტის მოწოდებით, ორჯულ შემოვიდა საქარ-
 თველოში იმავე განსრახებითა... ჩვენ არ ვიცით, ვინა
 ჭეკვდა ცოლად და რამდენის წლისა გარდაიცვალა.

რომ სიტყვა აღარ გავაგრცვლოთ, მოვიხსენებთ, რომ
 ლიპარიტმა ბედნიერად წარმატება მერე საქმეს; ბაგრატ-
 მს კიდევ წააგო ზომოდა. მესხეთის ერისთავნი—სულს
 კაღმასელი და აბუსერის ძე გიორგი იყვნენ შეზერობილ-
 ნი. ლიპარიტმა დაიჭირა თათქმის მთელი მესხეთი. ვი-
 წანტიის მწერალნი გვიამბობენ, ვითომც ბაგრატ განი-
 ვლტო ჭაკვანის მთებში, ვითომც ლიპარიტმა შეიპყრო
 მთების დედა, რომელსაც შური-აგო ბაგრატს თავის ცო-
 ლის შეურაცხებისათვის და ვითომც საბერძნეთის იმპე-
 რატორი შემოვიდა შესამკვადი იმათ შორის და განაწესა:
 ბაგრატი უნდა დარჩეს თავის უფლებებში და ლიპარიტმა
 არ გამოვიდეს იმის ბძანებლობიდან, მაგრამ ვი ეპყრასო
 სიკვდილამდე მესხეთი. ეს ამბავი იყო—გგონებთ—
 1046 წელს.

მომავალს წელს ლიპარიტმა სსვა მსრივ გარდაიტანა
 თავისი ძლევა მოსილი საჭურველი. კოსტანტინე იმპე-
 რატორის მიწვევით, რომლისაგან დიად დავალებული
 იყო საქმის წარმატებით, იმან მიიღო მონაწილეობა
 ბერძენთ გალასქრებაში დოვინის ეპირზე აბულ-სეკერზე,

რომელიც ჰირველად ვიზანტიას სარგებლობა უზრუნველყოფს. გაციკ-მეორის წინააღმდეგ და შემდეგი კი უმუხტლან.

დაღლ შესანიშნავი ლიზარტიის მოღვაწეობა. თურქის-ტანში განმლიერდა კინძე თაგრილ-ბეგი. იმან მიისაკუთ-რის ღირსება სულთნისა, დაიპურა სორასანი და შემდეგ მიუსია ჯარები მცირე აზიასა. იმის წუობას უწინამძღვ-რებდა იმისივე ნათესავი ბარამ-ლამ ანუ აბრამ-ჭალიმი, რომელიც მივიდა ბერძნების მარაზზე ბასიანზე, რომელიც მესხეთის საზღვარზე მდებარებდა. ვიზანტიის მებრძოლნი მიეგებნენ მტერს; მაგრამ იმათ სარდლებს ჭქონდათ ბძანება, რომ ჩხუბი არ აეტყვნათ ლიზარტიის მისვლამდე. ლიზარტი მივიდა და მიიყვანა თან, როგორც სტეფანოსს ორბელიანი მოგვითხრობს, მრავალი ძალი: მარტო კეთილ-შობილნი, იმისნი ჭკეშევრდომნი იყვნენ შვიდასნი საკუთარი ჯარი—16,000 კაცი და 10,000 სამეფო. უარსი მტერს კიდევ დაეჭირა. თურქებმა ასტე-სეს საჭმე დაძიოთ. ლიზარტი დაიჭირა შუაგული, მაგრამ არ ჩქარობდა, დღეს არისა ოთხშაბათი—ასე უნასუს ბერძნებს—და ოთხშაბათი ქართველებს ცუდ დღედ მი-ახნიათო. ღამე იყო ბნელი. ლიზარტიის ძმის-წული, ანოკანი ჩოთავანელი თავის წუობით ეკვთა მტერსა, მაგრამ სასიკვდილოდ დაიჭირა და ამისგანო მოკვდა. მხოლოდ მამინ შვიძრა ლიზარტი. „ის განმხსენდა ვითარცა კელური მხეცი, მიეჭრა თურქებს და დაუწო-სვრა ასე, რომ წარღვნა დედაძიწა სასხლით.“ ბერძნები

შერთო უმსერდნენ იმის გასაღწარს ვაჟკაცობას და არ
 ჰსურდათ, რომ დიდება ძლევისა ქართველისათვის მიე-
 წერათ. ამისთვის ისინი უკუსდგნენ. მტერი განმსნე-
 და და რა რომ შევჩუფდა, მკაცრად ეპყეთა ქართველებს.
 გაცნესლებულს ომში, როდესაც ლიპარიტი გაშმაგებული
 სვრიდა, ერთმა იმისმა შემამულეთაგანმა, თუმცა არ ვი-
 ცით ვის შეგონებით, უკანიდგან მოჰქვეთა ლიპარიტის
 ცხენს ორივე ფეხი. ლიპარიტი დაეცა, მაგრამ ერთის
 სრმლის მოქნევით გააშო მოლაღატე. ქართველნი ზოგნი
 იქვე დაისოცნენ, ზოგნი განიბნენ. საჩქე წაეგო; ის
 თვითონ დასტყვევებს და გაგზავნეს სორასანში თოგრილ-
 ბეგთან, რომელსაც მრავალი ჰსმენიუო იმის გმირულ
 მოღვაწეობასე. ლიპარიტი დაწხა ტყვედ ორი წელიწადი
 და ბევრს საჩქეში ისასკლა. ერთსელ თვით სულთნის
 თანადასწრობაში შეება ერთს ახოვანებით დიად წარჩინე-
 ბულ აბისინელს და ადვილად მოკლა ისა. ლიპარიტი
 სარკებლობდა თოგრილის ყურადღებით და პატივის ტემით.
 მონომასმა წარმოგზავნა გიორგი-დრონი ვინმე დიდ-
 ძლის თუელით ლიპარიტის გამოსასუილად. მაგრამ უა-
 რის თქმა მიიღო. სომხელი მწერალი ვარდან გვიამბობს,
 სულთანმა შეუთვლიაო თავის ტყვეს, რომ მძჭმადის
 სჯული მიეღო ჰასუსის-გება ლიპარიტისა გამოგვისატავს
 იმის გამბედაობას და მოსწრებულობას.

— ალვასრულებო შენს ბძანებას — უპასუხა იმან —
 თუ ნებას მომცემ შენთან გეასლეო.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ღიპარიტი იმას წარუდგინეს.

— ახლა აღარ აღვასრულებო შენს სურვილს.

— რატომღო? ჭკითსა განცვიფრებულმან თოგრილმა.

— თუ ხარო ვაჭარი, გამყიდეო, თუ ხარო მტარვალი, მომკალი, და თუ ხარო მეფე გამისტუმრეო ჩემს სამეფოში, მეფურად დახუჭრებულა.

— მე არ ვვაჭრობო — უპასუხა სულთანმა — შენისთანა ძლევას შემოხილის და სასკლოვანის კაცებითაო და არცა კსადიო ზატიოხსებად შევიკაროო ჩემი სელი შენის სისსლითაო. მე ვარო მეფე და მეფურად განმიტყვებისარო.

მართლა და ღიპარიტი დაითხოვა მდიდრულის საბომკართ და სიტყვა კი ჩამოართვა, რომ თურქების წინააღმდეგ საქმე აღარ დაუჭირა. განთავისუფლებული ის გაემგზავრა კონსტანტინეპოლს, სადაც მაილეს დიდის სინარულით და ზატივითა. თავის მხრით იმპერატორმაც დაასახუჭრა ღიპარიტი და გაისტუმრა სამშობლოში თანა ვარის სლებით, რომ ზაგრატის მხრით იმას ვნება არ მიეღო.

კონსტანტინე მონომახნი იმისთვის მიემხრო ღიპარიტს რომ ამაში თავის ანგარიშს სედავდა იმას სურდა დაესუსტებინა საქართველო, რომელიც უფრო-და-უფრო კავშირდებოდა და ძლიერდებოდა, იმას ჭქონდა ახრში ჩვენი მხარე დაემხანებინა; მაგრამ ვერ მოიახრა, რომ დრო შეიცვალა. ბედისგან იყო განვდებულ, რომ ერთსელ ჩვენ ქვეყნასაც ეკემოვნა სიტკობება შეერთებისა და მტკიცედ დამყარებისა. შოერთის ატვისა საქართველოში

მხლელად დრეებითი იყო და, კვანებთ, უფრო სსსსრ-ის
 კებლოც მსშინდეუ მდგომარეობაში. შოეთს
 შოეთის სიძულილი უნდა ლეძრა ქართულებში და
 კვძნობინებისა იმათთვის საჭიროება და სიკეთე სსზო-
 გადო თანსმობისა სამშობლო მამულში. სუ დავივიწყებთ,
 რომ აქ დროს ვიზანტია სუსტდებოდა და თითქმის
 იშლებოდა; ანაბებმა დაჰკარგეს ძალა: თურქნი ჯერ არ
 იყვნენ საშიშარნი. ბაგრატონთ აღმოჩინეს, როგორც
 შემოდ მოვიხსენეთ, ხსიათის ენერგია და ქართველნიც
 იქამოდ იყვნენ შესწავლულნი და განვითარებულნი,
 რომ გძნობდნენ, რაში მდგომარეობდა მამულის ბედ-
 ნიერება და ამისთვის აძლევენ შემწეობას თავის მე-
 თესა. იმასთანავე ადგილობრივი ძოვლობენი და მთა-
 ვარნი მოუძღურდნენ იმასთან ბრძოლაში; მარტო ლი-
 ზარით კელარსს გააწეობდა, თუმცა ისე შემდეგ იყო, რომ
 იმას უწესობის მოხდენა შეეძლო; დღეს არა სვალ წესი
 ისევე დაემყარებოდა... მასსადაც, რაც უნდა ცდილიყო
 მონომასი, საქართველოს დამცირებას კელარ მოახერხებდა.
 თავის მანქანებით და ლიზარითის მიკერძოთა იმან მხლ-
 ლად უზატიონსება და უსკინიდილობა აღმოჩინა. ბაგ-
 რატმა საჭიროდ ჰხადა იმისი ნახვა. ეს იყო 1050 წელს.
 შემდეგ ორბელიანის დაბრუნებისა ტყვეობიდან, მეოვე
 ურმა მემკვიდრე გიორგი დაუტოვა ქუთაისში და თვითონ გა-
 ემგ სავრა ვიზანტიას: თან ეახლენ იმას თავისი დედა მარიაში
 და რამდენიმე განხინებული პირი. რა რომ ტრაპიზონის

მივიდა, იმან აცნობა მონომასს თავისი მისკლად დასურველი ნახვისა. ბაგრატს მიიწვიეს კოსტანტინეპოლს. ვიზანტიელნი მოგვითხრობენ, რომ იმან იმპერატორს ამ სიტყვებით უსაყვედურაო: „შენ იცოდიო ჩემი კანონიერი უფლება ტახტზე, მაგრამ ავით მომეკეცო; შენ დაარღვიე კავშირი და მეგობრობა ამისთანა შემძლე ქვეყანასთან — აზგეასთან (ასე უწოდებენ ვიზანტიელნი აფხაზეთს) და მიემხრო ჩემს მეშველეთ ქვეშ-მრდომსაო“. ამ სიტყვებმა არ იმოქმედა კოსტანტინეზე; რომ სათნოება ეჩვენებინა ღიპარტისათვის, იმან დააყოვნინა ბაგრატს საბერძნეთის დედა-ქალაქში სამი წელი, თუმცა შემოწოდუდა ისა შესაფერის სიამოვნებით... ამასობაში შემოვიდა კოსტანტინეპოლში გიორგი მთაწმინდელი. იმან იგრძნო დიდი სისარული, რა რომ შეიტყო ბაგრატის იქ ყოფნა დედით... ეს ჰირი ისე ბრწუინავდა სიწმინდით საბერძნეთში და საქართველოში და ისეთი ღვაწლი დასდო იმან სამშობლოს საღმრთო სიტყვიერებას, რომ დიად საჭიროა წარმოკადგინოთ იმისი ბიოგრაფია.

IV

გიორგი მთაწმინდელი იყო ტომით მესხი. ის დაიბადა თრიალეთის მაზრაში 1014 წელს. იმისნი მშობელნი იყვნენ ქართველთ დარბაისელები, თუმცა არ ვიცით,

რომელს გეარს ეკუთნოდენ. მამა გიორგის იაკობი
 თავის დაქორწინებამდე იყო ელჩათ სპარსეთში. იმას ესკ
 რი ქალი.— უფროსი სიურმითვე შეწირულ იქმნა ღვთი-
 სადმი და მიეცა ტაძარის მონასტერში, რომელიც მდებარ-
 ებდა მესხეთში; იქვე შეიყვანეს შვიდის წლის გიორგი.
 ტაძარი დაიწვა და უმაწვილი შეიგზავნა სასულის ღვთის
 მშობლის მონასტერში, რომელიც იყო აღმსენებელი მე-
 სხეთში და რომელიც დავით აღმაშენებელისა და თამარ
 მეივის დროდამ დიდად განითქვა. აქ ცხოვრობდენ რრი
 უფროსი მამა იაკობისა, საბა და გიორგი; ეს გიორგი
 იყო პირველი კეზირი ანუ მწიგნობართ-უფროსი დავით
 კურაპალატის სასახლეში. ურმის აღზდა იტვირთა მამა
 ილარიონმა ვინმე თვალელმა.

კეზირი გიორგი მიიწვია საბერძნეთს ჯოჯოიის შვილ-
 მს ფერისმა, რომელიც თვითონ იყო ნათესავობით მესხი
 და იმას ეჭირა ძალადი ხარისხი პრეპტოზა დოროს-
 ტელისა. ფერისმა იქვე წაიყვანა პატარა გიორგიც. მაგ-
 რამ ფერისმა მიიღო მონაწილეობა აღრეულობაში ვასილი
 იმპერატორის წინააღმდეგ და ამისთვის იმას მოჭკვეთეს
 თავი. ფერისის მეუღლე ქართველთ დედათაგანივე წაყვან-
 ილ იქმნა კონსტანტინეპოლს და იმასთან გაემგზავრა
 ჩვენი გიორგიცა. ეს შემთხვევა მოხდა 1026 წელს.
 გიორგი ჭკრძნობდა საიდუმლო მოწოდებას და ძალად
 ნიჭიერებას: ვიზანტიის სატასტო ქალაქში, სადაც იმან
 დაქუო თორმეტი წელიწადი, ის შეუდგა ბერძნული ენისა

და მეციერების შეწავლას. იმის მიერვედს ნებე
 თავის მონაგარ-მამულში დაბრუნებულიყო. ამ მამულს
 ეწოდებოდა თუართსაბად, არ კიციოთ კი სად მდებარებდა.
 გიორგი იმის თან გაჭყვა. ამასობაში საქართველოში მოკვდა
 იმისი მშობელი დედა. ღრმა მოსურვამ მამამ და ბიძამ
 მიიხმეს გიორგი და მეორედ მიაზარეს სასულის მონას-
 ტერში.

1039 წ. ოც-და-სუთი წლის გიორგიმ შეიმოსა მო-
 ნასტის სასეპარკელის თავის მოძღვრის ილარიან
 თვალელის ხელითა. იმან იღუმელ დაუტყვა სახული და
 შეუდგა გზას; მოიარა შავი მთა ანტიოქიის მასლობლად
 და შემდეგ დასახლდა სასწაულთა მთაზედ, სადაც დაჭეო-
 სამი წელი მოწაივად გიორგი დაუუდებულისა, ქართუ-
 ლისა. გიორგიმ ოც-და-ათის წლისამ შეიმოსა სქემს და
 1044 წ. მიჰმართა იერუსალიმს. რა რომ თავის უღბ-
 ნოში დაბრუნდა მოძღვრის შეგონებით უნდა გამკვარე-
 ბულიყო ათონის მთისკენ და იქ შესდგომოდა წმიდა
 ეფთვიძის შრომის განგრძობებას... ეს ეფთვიძე იყო იმი-
 სი მკამულე, სცნოვრებდა დაუუდებით ათონის მთაზე
 და განსკებდა ივერიის მონასტერს, რომელიც დაგით
 ეურთაზლატის დროს იყო დაფუძნებული ერისთავის თარ-
 ნიკე მესხისაგან, შემდეგ კონსტანტინეპოლის აღრუულე-
 ბის დამშვიდებისა უკანასკნელისაგან. დადება ივერიის
 მონასტრისა განითქვა მთელს საქრისტანოში. აქ წმინ-
 და ეფთვიძემ გადმოთარგმნა ბერძნულით ქართულად ძვე-

ლი ადტიკმა, რომლის სელნაწერი აქამოდე დატულია იუკრიის მონასტრის ბიბლიოტეკაში. ენთვიმე მიიტვალა 1028 წ... გიორგი მთაწმინდელმა დატეო ათონის მთა-ზე შეიღი წელი და შრომობდა დღე-ღამე: სხვა-და-სხვა თქმულებათა გარდა იმან გადმოიღო ახალი მცნების წიგნები. მკვრამ უნდა უკასხოდეს, რომ ასევე მცნება ქართულ ენაზე იყო უწინაც; კარუჭის მონასტერში აქამოდეა ერთი ეგზემპლარი სხსარება, დაწერილი სეკურის ახლებითა 936—940 წ. სუმბათ მეფეს დროს.

იუკრიის მონასტერში მთაწმინდელმა სხვა უკარი შრომაც იტვირთა: ჯერ მიეტა იმან დეკანოზობა, შემდეგ ხარისხი წინამძღვრისა. გიორგიმ გადმოასუგეს უკამი ეკთვიშისა უმთავრესს ლვთის-მშობლის ეკლესიაში და აგრეთვე უკამი სხვა განდებულთაც, რომელთაც დიდი მონაწილეობა მიეღოთ ეფთვიშის მოღვაწეობაში; მონასტერი იყო დაძველებული და სუკორება მოითხოვდა იმის გახლებს. გიორგიმ მიჰმართა ვახტანგს მონაწილს, რომელმაც მიიღო ის ეფთვი-მიდრეკილებით და ხელი გაუშარათ ფულათ.

ეს მოხდა 1050 წ. როდესაც ბაგრატ და იმისი დედა ვახტანგის უბოლოში იმყოფებოდნენ. ჩვენ მოვიხსენებთ გიორგის იქ შესულა, იმის შემამულეთა მიიღეს გიორგი ეფთვილ-მოწიწებით; იმათგან დიად ცნობილიყო იმისი ბრწენსაღე სიწმიდე და მეცნიერებითი შრომა. მთაწმინდელმა უძღეს ღონება-კურთხევა მარტამ დედოფალს

მკაცრის მონაზონობის მოღვაწეობის-გამო დასრულებულს ამის სქემა. ამ უძაღ კოსტანტინეპოლში ცხოვრებდა ათსინქან ვინმე, ნათესავით ბოლექელი, რომელიც შთამომავალადა, როგორც საზოგადოდ იტყოდენ, სვიმონ მოგვისაგან და აცთუნებდა უმეტესად ხალხს სხვა-დასხვა სიცრუით და მანქანებით. მთაწმინდელმა იმას პირი დაუხშო და ამხილა. ბაგრატს ეკედრა გიორგის, რომ ეტვირთა ხარისხი ჭყონდიდელისა: ამ ხარისხთან იყო შეერთებული ეპისკოპოსის თანამდებობის გარდა ჭყონდიდში ანუ მარტვილში ღირსება უპირატესის კეზირობისა და სამეფო საბოძვართა გარდამცემელისა. მაგრამ სოფლით ლტოლვილი არ ეძებდა სოფლის დიდებასა: იმან უარი უთხრა ბაგრატს. ბაგრატს გაემგზავრა საქართველოში და გიორგი კი ივერიის მონასტრისკენ, სადაც მალე აღმოუჩნდა იმას ჭკელის საქმის შემთხვევა და გიორგიმ მოუზოვა ქრისტეს სარწმუნოებას ერთი სოფლის მცხოვრებნი, რომელნიც თავყანს სცემდნენ მარმადილოს სტატუსს, დედაკაცის სახის წარმომადგენელს.

როდესაც ბაგრატს კოსტანტინეპოლში ცხოვრებდა, რას უშვებოდა ლიპარიტი საქართველოში? ლიპარიტი განაგებდა მესხეთის მხარეს, და—სწახს თვით ქართლსაც. ერთი სომხური მოთხრობა გვიამბობს, ვითომც ამ დროს ის ყოფილიყო შემოსილი კურთხულატის ღირსებით. ლიპარიტს უყავდა შემდეგ მეგობრები—ხორასანში თოგრილბეგი და ვიზანტიაში მონომახი. იმან

სცხო შირონი რუისის კელესიაში გიორგი მეძვედრეს
 და აიყვანა ტახტზე იმის დედის და მამის დის გურან-
 დუსტის თანხმობით. ეჭვი არ არის, რომ მძლავრობით
 მოახდინა ესა და რადგანაც გიორგი ჯერ ისევე ყრმა იყო,
 ამისთვის ღიპარითმა თვითვე იტვირთა იმისი ჯღზდა,
 ჩვეულებისამებრ მაშინდელის დროისა: ეს ჩვეულება მო-
 ითხოვდა, რომ ბატონის შვილები აღეზარდათ დიდე-
 ბულთა. თუ დასაჯერებელია თქმულება ქართლის მარტი-
 ანისა, რომელიც არის თანამედროე და არ უმცერს
 კეთილ-მიდრეკილის თვალთ ღიპარითსა, უკანასკნელი
 მკაცრად ეპურობოდა მესხეთის მხარეს. სულა კალმახელი,
 თვით ის, რომელიც ორბელიანს უწინ შეპურობილი
 ჰქუავდა, და იმასთან ყოველნი მესხნი დიად შევიწროე-
 ბულნი იყვნენ იმის უინანის სასიათით. ერთხელ ის მო-
 იხელეს და შეიპურეს შვილით იოანითურთ; მეორე შვი-
 ლი ნიანია გაიქცა ანში, სადაც მოკვდა ბერძნების სამ-
 სასურში. დატყვევებულნი მამა-შვილნი ჩასსეს ჯერ კალმა-
 ხის სიმაგრეში და შემდეგ მიიყვანეს ასალ-ქალაქს, სა-
 დაც მიელოდნენ მეფის მოსულას. ბაგრატ მივიდა და
 დაჰსაჩუქრა გულს მოდგინება სულასი, რომელსაც უბო-
 ძა ციხეები მამულებითა; ღიპარითს ჩამოართოეს უძეტესი
 ნაწილი იმის სამთავრობისა და იმის საკუთრობად
 დასტოვეს მხოლოდ არგვეთის მაზრა იმერეთში. მართო
 სიმაგრე კლდე-კარი იდგა შეუზოვრად და იმის მტკველთ
 უჩვენეს წინააღმდეგობა; მაგარამ ისინიც მალე დაჰმო-

ხილდენს. უნდა ვაღვიაროთ, რომ სრულებით ღმერთს
 ღოდით, თუ ბავრატ ასეთს გულის სიღბილეს და
 ასეთს კანთ-მოყვარებას მიაგებდა ღმერთს, რომ
 მელმც უხომო უსამოვნება და მტერობა ახვეს
 შეგეს; ბავრატმა მინიჭა იმას სრული თავისუფლება და
 მხრლოდ ჩამოართვა სიტყვა ერთგულებისა და უმუხთ-
 ლობისა. თვით იოვანე გავიდა საქართველოდამ და ვი-
 სანტიის სამსახურში ეძიებდა დიდებას. რომსურის
 ცნობით ვიცით, რომ იმას მიიღო გამგება გაჩიანისა
 და არმპონიის მსრუბის; მაგრამ უღალატა ბერძნებს,
 თუძცა არ ვიცით, რა იყო ამ ღალატობის მიზეზი. იოანემ
 მოიწვია თურქნი და ხელი შეუწყო მისდამი მინდობილ
 ადგილებთ აოხრებისათვის; შემდეგ თვითონ მიუძღვა ხალ-
 დიასე და ჭანეთსე ანუ ღაზასტანსე. ამის შემდგომ-
 ლობით ბავრატმა სება დართო იმას დაბრუნებასე სამშობ-
 ლოში, სხდაც მიიღო სპასალარის ღირსება და მსახურებდა
 სამეფოს გულწრფელად და გულსმოდვინედ.

შემდეგი ბუდი ღმერთისა არ ვიცით დატყუებრიტე-
 ბით და დაწვდილებით: გგონებთ, ისევე მიჰმართა იმას
 კოსტანტინეპოლს და იმპერატორის სამსახურს. სიყვმი-
 კი იმისა ბუნება და ხასიათი ისეთისთვისებისა იყო,
 რომ ღმერთს მოხუცებულობის სასურსტემდე ღმერთი-
 ტი ვერ შესძლებდა უქმობას და სამსჯღრო მო-
 დვაწეობის უარის ყოფას. საქართველოში კი იმას სამ-
 სახურის ადგილი აღარ ჰქონდა. ღმერთის სიკვდილს

სხვა-და-სხვა გვარ გვიამბობენ. ზოგნი ფიქრობენ, ვი-
 თომცის იყო მოკლეული ბაგრატიის ბძანებით. მაგრამ
 ეს აზრი უსაფუძვლელია. ზოგნიც გვარწმუნებენ, ვითომცის
 ბოლო მოკლე ბერძნების ბრძოლაში არბ-აქლანთან,
 უიგრო დასაჭერებელია, რომ ლიპარიტს მოსწყინდა ბო-
 ლოს დროს აღელვებული და აღშფოთებული ცოცხება
 და მონაზონის სახე შეიმოსა, რადგანაც ეს ჩვეულება ხშირი
 იყო იმ უამად და შემდეგაც, რომ ის სახელ-იწოდან სტონად
 და მიიცვალა 1064 წ. კონსტანტინეპოლში, საიდანაც იმისა
 გვამი შესაიერის ღირსებით მოასვენეს, სენმარტონის
 აზრითა, ბეთანიაში, რომელიც თბილისის ახლო მდებარებს,
 სტეფანოსისა და წელთ-აღწერის სიტყვით ვიკატსში,
 რომელიც იყო ლიპარიტის საგვარო სასაივლო. ხუენ თვით
 ვადგევართ უკანასკნელ აზრსა. კაცხის მონასტერი, დიად
 შესანიშნავი მშენიერის არხიტექტურით, ძვეს არგვი
 თის მახრასში და ვიციით, რომ მხოლოდ ეს მხარე დარჩა
 ლიპარიტს საკუთრებად. ტენათში იშოვება სძმა სელასწყ-
 რი სასარება, გადმოტანილი კაცხიდან და ვადწერილი
 სუცურის სელით ლიპარიტ ანტონის ბძანებით. ერთი
 შენიშვნა ამ სასარებათაგანისა აღრიცხავს კაცხა ლიპარი-
 ტის სახლის სამარსად და მიაწერს იმას დიდ მამულს, შე-
 წირულს, უეჭველია, შემდეგ მოკლობელისაგან — 8070
 სულს უმას, ასს უშირველეს გვარს, სვათიბებს, სანა-
 დირო-სათევსო ადგილებთან და სსკათან.

1064 წელი უბედური იყო საქართველოსათვის: საქართველოს დაეცნენ თურქნი სელჯუკნი. თურქნი ჩვენ კიდევ მოვიხსენიებთ სულთანის თოგრილ-ბეგის დროს. თოგრილ-ბეგი მოკვდა და იმისი ადგილი დაიჭირა იმისმა ძმის-წულმა არზ-ასლანმა, რომელმაც მამინეკ აღმოაჩინა თავისი სასიათი და რომელიც სრულებით არ მიემსგავსებოდა თავის ბიძას. არზ-ასლანი იყო შეპყრული დამარღვეველის სულით და მან დაუტოვა ისტორიაში სისხლეგანი კვალნი. ასი-ათასის ჯარითა ის მოესია სპარსეთით სომხეთს და სომხეთით შემოვიდა თრიალეთის მხრებში, საიდანაც გაგზავნა გუნდი მსედრობათა სსკა-და-სსკა მესხეთის მხარისაკენ — შავშეთს, კლარჯეთს და თაოს. ამ დროს ბაგრატნი სახლობით იმუოფებოდა თაოში. ის განერინა მტრის შეჯახებას და განეკლტო ქართლს. არზ-ასლანმა შემოარტყა ჯარი ახალ-ქალაქს. ახალ-ქალაქი მაგრად იდგა სამდღეს, შემდეგ კი უნდა დაჰმორჩილებოდა. თურქთ მძინვარებას არა ჰქონდა საზღვარი: ისინი ჰმურავდნენ ყოველთა და ყოველსაკე; მდინარე შეილება სისხლით. არზ-ასლანი ამ გვარად მოქმედებდა ყოველგან. ქართველთ, სომხელთ და ვიზანტიელთ ისტორიკოსნი ერთგვარის შემადრწუნებელის სახით გამოგვიხატვენ იმის თვისებათა და იმის მოქმედებათა... ახალ-ქალაქით არზ-ასლანმა გაგზავნა მოციქული ბაგრატთან, რომელსაც აღუთქვა მშვიდობიანობა და მეგობრობა

მსოფლოდ ერთის ზირობით, რომ იმისთვის მიეთხოვე-
ბინა თავისი დის-წული. შემდეგ ამისა შეიპყრა მრავალი
ტყვე და დაკლით საკსე უკუიქცა სპარსეთშივე; გზით
აიღო სამშვილდე და მოუღო ბერძნებს სომხეთის დე-
და—ქალაქი ანი, რომელიც გადასცა აზულ-სეკერის შვილს
მანუჩარს, რომელიც ზემოდ ხსენებულს ავადღონების
გვარს ეუთნოდა. ის ქალი, რომლის ხელს არშ-ასლანს
სთხოვდა საქართველს მეფეს, იყო ასული ბაგრატის
დისა გურანდუხტისა; გურანდუხტა ჭყავდა ცოლად კახეთის
მეფის კვირიკის ძმას მეფეს სუმბათს. წელთაღწერა
არას გვიამბობს ბაგრატის დისწულის სიტუირევე, მაგ-
რამ ეჭვი არა გვაქვს, რომ ის მშვენიერი უნდა ყოფილიყო:
მაჰმადის სჯულის აღმსარებელის მიზიდვა შექმლო მსო-
ფლოდ გარეგან ღირსებას. ბაგრატმა აცნობა ეს მოთხოვნა
ქალის ძამას, მაგრამ სუმბათი სრულებით უარზე დადგა.
ბაგრატმა ძალით შეასრულა არშ-ასლანის წადილი.
არ ვიცით რამდენი ხანი ცხოვრებდა არშ-ასლანი
ცოლთან. ვიცით მსოფლოდ, რომ როდესაც ის გაძღა
სიუვარულით, იმან ის მისცა ერთს თავის სამხედრო
მოხელეს.

უფრო შესანიშნავი იყო დაქორწინება ვიზანტიის იმ-
პერატორისა მიხეილ მეექვსისა დუკასი ბაგრატის ქალზე
მარიამზე. მიხეილი იყო შვილი თვით იმ კონსტანტინე
დუკასი, რომელსაც ჭყავდა ცოლათ ქართველივე ქალი,
კონებთ ასული ბაგრატის ძმისა დიმიტრისა. ვიზანტიის
სასახლეს ადრევე ჭყავდა მართა მხედველობაში. 1056

წ. იმპერატორიცა თეოდორამ გამოსთხოვა მკურნალობა რატს იმ განსრახვით, რომ თავის სულთ-მძღვანელობას ქვეშ აღესარდა. მართა გაემგზავრა, მაგრამ ამ დროს თეოდორა გარდაიცვალა. დედოფალი მარიაში და იმისი მოძღვარი გიორგი მთაწმინდელი იმყოფებოდნენ კონსტანტინეპოლში. უკანასკნელმა წინათვე წარმოსთქვა მოძავალი ბედი მართასი. მართლა და შეძლეგ 1065 წ. ის შემოვიდა კონსტანტინის დედა-ქალაქში როგორც იმპერატორიცა. ჩვენი წელთ აღმწერელი და კონსტანტინის ისტორიკოსნი დიდს ქებას შეასძენ მართას ღვთის მსახურებას, იმის ძალა-სხეობას და სრდილობას. მაგრამ იმ მანეთებზე, რომელნიც წარმოადგენენ მისეილ-დუკას ცოლითურთ ის არის წოდებული მარიაშად და არა მართად. ბერძენებს ჰქონდათ ჩვეულება, რომ როდესაც იმათი იმპერატორები შეირთაუდნენ უცხო ტომთ ქალებს, უკანასკნელთ შეუცვლიდნენ სახელებს. ქორწინების უამრ სასახლეში იმყოფებოდა, მარიაშისა და გიორგის გარდა, გაგიკი უარსელი. გაგიკმა ასტეხა სარწმუნოებაზე ბაასი მთაწმინდელთან. წმინდა მამამ ამ შემთხვევაში აღმოიჩინა თავისი მეტნიერება: დაამტკიცა უცვლელობა მორტიქულთ დროიდგან სხუელისა საქართველოში. მარიაშმა და გიორგიმ დიდი ხანი არ დაჰქვეს კონსტანტიაში. ისინი გაემგზავრნენ ანტიოქიას. დედოფალს სწადადა განეგრძო თავისი მოგზაურობა იერუსალიმშიდ, მაგრამ ანტიოქიის პატრიარქმა არ დართო სება შიშისგამო სარაცია-

ნების მხრით. მაშინ რადგანაც მარიამი არა ჰხდდა დირ-სეულად თავის თავს, რომ მიმოველო ის ადგილები, სადაც მაცხოვარმა დაწყო თავისი ქვეყნიერი ცხოვრება და დაწვდარა სისხლი, ამისთვის იმას მაინც გიორგის ფუელი, რომელიც იმას უნდა დაერიგებინა დაურღომილოთ-თვის წმინდა ქალაქისა და მალესტინის შეჭირვებულ მოსახლეობისათვის... რადგანაც ხვენ უკანასკნელათა ვსედავთ მთაწმინდელს ამ მოთხრობაში, ამის გამო ცოტა უნდა შევდგეთ და შემოვიტანოთ აქ რაც რომ დირ-სეულია იმის ცხოვრებაში.

ქართველებს ადრევე დიდად ჰსურდათ თავიანთ მამულ-ში ენახათ გიორგი, უპირველესი იმათი წარმომადგენელი საბერძნეთში. ბაგრატმა რამდენჯერმე მოიწვია ის წერილით. გიორგი დასთანხმდა მხოლოდ 1059 წ. შივის მოსვლე იოანე წარიგზავნა ანტიოქიას ცხენებით და ყველაფრით, რაც გიორგი იყო: გიორგი ჩამოვიდა სანაწაულთა-მთით და დაადგა გზას, თანსლებული თავის მოწაფით და ბიოგრაძით. რა რომ ეკატანტსე მოვიდა, იმან სცნო, რომ როგორც მქონებოტანა, აგრეთვე სხვა ადგილები, სადაც მისი გზა იდო, ეჭირათ თურ-ქებსა. გიორგი უკუ იქცა სევასტოს, საიდანაც წარემართა ეესარიისკენ და შივის მღვინსკენ, რომლის კედლებდ მოეკება ერთი ბაგრატის მწერალთაგანი. ის შემოვიდა ქუთაისს და ქუთაისით გაემგზავრა ქართლისკენ, სადაც იყოფებოდა ბაგრეტი თავის სასლობით. მთაწმინდელმა

დაჭეო საქართველოში სუთი წელი. იმას დაუნიშნეს სა-
 ცხოვრებელად ორი მონასტერი — ნეკვი ქართლში და
 შატერის ლავრა მესხეთში. იმისი უოფენა საქართველოში
 დიად სასარგებლო იყო: ის აძლევდა უნებოთის სწავლის
 განაკვეთს ტახტის მემკვიდრეს გიორგის. ის ჭნერგავდა კე-
 თილ ცნობას უოკელსავე საზოგადოების წოდებაში. მეფე,
 კათალიკოზი, საერო და სასულიერო პირნი ერთგვარის
 უურადლებით მოისმენდნენ იმის ძალელ საუბარს. გიორგი
 უხვად სთესავდა ჭკელის მოჭმედებას. გიორგის ჯრ დაუ-
 ვიწყენია თვით თავისნი ნათესავნიც. ორნი იმისნი ძმის-წუღ-
 ნიშვილებით იყვნენ დიდად ღარიბნი და ბიძამ განჭკარგვა იმათი
 სკე. იმ დროს, როდესაც სპარსეთის მხრით უნდა
 ატეხილიყო შარის დამცემი ჭეჭა-ჭუხილი, იმ დროს
 მთაწმინდელი იმუოფეობდა ახალ-ქალაქში, თავის სამშო-
 ბლო მამულში. იმან წინათვე იგრძნო იმისი მოახლება
 და ურჩევდა ეკელას თავის მორიდებას. თვით ის გაე-
 მგზავრა ერთ ჟამს მიხეილ დუგის საცოლოთი და შეკი-
 და კოსტანტინეპოლში. იმპერატორი წინათვე იყო
 უწყებული იმის მოსვლასზე ბაგრატის მოციქულის პეტრე
 პატრიკისაგან. იმპერატორი დიად მოსარული დარჩა ამ
 შემთხვევით. „მე დიდად კმადლობო ჩემს ძმას სევასტოს
 — სთქვა იმან — რომ ისევე წარმოემგზავნაო კაცი,
 ბრწყინვალე ძალლის გონებითა და შესანიშნავი აურაც-
 ხელის ჭკელის-მოჭმედებით.“

მაგრამ გიორგის დღენი აღრიცხულნი იყვნენ. ეს განხდა ავით და ქსედავდა რა წინათვე თავის დასასრულს, გიორგიმ ისურვა იმპერატორის ნახვა, რომელიც ეწვია იმას თავის შვილით. გიორგიმ მიანდო იმის ეურად-ღებას სვე ოც-და-ათნის ქართველის უმაწვილებისა, რომელიც მიეყვანა თავის-თან. იმპერატორმა უბოძა ოქროს ბუჯა ანუ ოქმი ჰეტრე ჰატრიკს ივერიის მონასტრის სელ-უსლებლობაზე და იქ უმაწვილების აღ-ზდაზე. გიორგი მიიცვალა 1067 წ. ორმოც და ცამე-ტის წლისა, ქართულს მეტოქში, კოსტანტინეპოლს, იმის განუშორებელს მოწაფის ბიოგრაძის და ორის აზნაურის თვაღწინ. იმისი გვაში გადასვენეს ათონის მთაზე და დაასაფლავეს იქ, სხდაც განისვენებდა იმისი წინა-მოადგილე წმიდა ეფთვიმე. ქართული ეპიკლეისა დღეს-სწაუღობს იმის სახსენებელს 27 ივნისს.

ეს ცნობები განსვენებულზე ჩვენ გამოგვრბეთ ქართუ-ლის წელთ-აღწერიდამ კი არა, რომელიც შეიცავს მასზე მხოლოდ შემოკლებულს შენიშვნაებსა. ბიოგრაძია მთა-წმინდელისა დასწერა, როგორც ვთქვით, იმისმა მოწა-ფემ გიორგიმ ვინებე. ეს შრომა იტვირთა იმან საზო-გადო მოთხოვნილებით და გიორგი-დაუუდებულისა და აზ-სიეპისკოპოსის იოანე ჭყონდიდელისა, რომელიც იყო ძმა ბაგრატის მოციქულისა ვიზანტიაში. ბიოგრაძი წარმოგვიდგენს მთაწმინდელის ცხოვრებას ვრცლად, და-მშვიდებულის აზრით და კეთილ-მოწიწებით წმიდის სა-

სსოკრისადმი. ამ ბიოგრაფიიდან გამოჟერების უკანონო-
 სეს შემოკლებული ცნობა, რომელიც ჩაურთავს ქართლის-
 ცხოვრების ძირსადაც თარგმანში. გიორგი მთაწმინ-
 დელ იყო უპირველესი პირი საქართველოს შვილთა
 შორის. საქართველოს ეკლესიისთვის ის იყო ძალიან
 წარმომადგენელი და მოსარჩლე. ის ზურცლებდა ბერძ-
 ნებში კანონიერ ცნობებს ჩვენ მხარეს. შემოგვაქვს აქ
 ერთ შემთხვევა: ერთ დროს ის ცხოვრობდა ანტიოქი-
 აში, სადაც მრავალთ ჭქონდათ უსაფუძლო ახრი ქართვე-
 ლებსე. იმით დაარწმუნეს პატრიარქი, ვითომც ქართული
 ეკლესია დაარსებულია არა მოციქულისაგან და ვითომც
 ამისგან იმას არა ჭქონდეს უფლება საეუთარის ვათა-
 ლიკონის ფოლისა. გიორგიმ მოითხოვა ანდრია მოცი-
 ქულის ცხოვრების აღწერა, რომელიც იმას მოართვა
 თეოფილე-ქართველმა; ეს თეოფილე შემდეგ იყო ტარ-
 სის მიტროპოლიტად. მთაწმინდელმა დაუძეგინა მუნ
 მყოფთა, რომ საქართველო არის გაქრისტანებული
 მოციქულის ანდრიასაგან, რომ საფლავა ერთას ათ-
 თორმეტთაგანისა და იმის თანამოგზაურისა, ესე-იგი
 სვიმონ კანანელისა იხუენების აფხაზეთში, სასელდობრ ნი-
 კოპსიაში; დაუძეგინა გრეთვე, რომ სარწმუნოება საქართვე-
 ლოში ასე არისა დატული მწვალებელთ გაუგენისაგან, რომ
 როდესაც მართლ-მადიდებლობა შეირყა საბერძნეთში, ია-
 ნე გოთელი მოვიდაო მცხეთას, რომ აქ იმას მიელო მღვ-
 დელმთავრის კურთხევა. გიორგიმ მოიპოვა წარწინებული

დიდება უფრო სალიტერატურო შრომით. ის იყო გარკვეული
 თული თარგმანით სსკა-და-სსკა მონასტრებში და ქალა-
 ქებში. გართული დღე და ღამ ის სწერდა ხან
 და ხან თვითონვე ერთსა და იმავეს სამჯერ. ბიოგრაფი
 მიაწერს იმას ერთ ადგილს რვასა, მეორე ადგილს ჩვიდ-
 მეტ სულსაწერსა ანუ მანუსკრიპტსა. ესენი შემდეგ გადა-
 სწერს იოანე პატრიკმა, რომელიც იყო ცნობილი რე-
 გორც ძალადი მეცნიერი და მთარგმნელი პლატონისა
 და არისტოტელისა. იოანემვე შეადგინა სრული კატა-
 ლოგი მთაწმინდელის შრომათა. წმინდა გიორგის თარ-
 გმანებს საზოგადოდ ისეთი ფასი ედვა; რომ თვითთუ-
 ულს მონასტრის ჭსურდა საქართველოში ექონია იმათი
 პირები. რომელთაძე უკანასკნელთაგან ჩვენამდინც
 მოუწევია.

საქართველო ისე ბედნიერი არ იყო, რომ იმას ბაგრატის
 სიტყვებსაში ხანგრძლივი მშვიდობიანობა ეკემოვნა.
 შიგ საქართველოში დაწინადა ეკლესა, მაგრამ სპარსე-
 თის მხრით კიდევ ასტყდა ჭეჭა-ქუსილი. არბ-ასლანი სა-
 მის წლის შემდეგ მეორედ მოაწედა ჩვენ ქვეყანას. იმას
 მოჭყავდა თან სუთასი ათასა (?) გაცი წეობა, რომელიც
 მიესია რახს, ჭერეთს და კასეთს. კახელებმა მოასწრეს მთებ-
 ში ასულა; იმათი მეფე ახსარტანი იძულებულიყო მტერს
 მისცემოდა; ამასთანავე იმან ასიამოვნა არბ-ასლანი სჯუ-
 ლის დატყუებით. არბ-ასლანი გაემგზავრა უშორეს და თან
 გაიღვენა ახსარტანის გარდა სომეხთ მეფე და თბილისის

ემირი. ეს შემთხვევა მოხდა 1068 წ. კარი გაკიდა ირანს და დახანაგდა მცხეთის მახლობლად. აქედამ არზ-ასლანმა მხედრობის გუნდნი გაგზავნა სხვა-და-სხვა ქართლის მხარეებში და აგრეთვე იმერეთისკენ არგვეთში. წელიწადი იყო ნაყოფიერი; საქართველოს საზარელი სახე დაეღვა. ვეკლაფერი ამოწვეს და დამხვეს; დიდძალი ხალხი ქრისტიანი მოსწვევით და დაატყვევეს. უოკლეგან ეყარა ადამიანის მძოგრები, რომელნიც ღებოდნენ და რეკინდნენ ჭაერს. ,,ცხნად სხნდა, იტყვის ბიოგრაფი, რომ ღმერთი გესჭიდა ჩვენ ჩვენთა ცოდვათათვის. ცა აწვიმებდა სისხლის წვიმას; დღეს უფრად მოეფინა წყვდიადი ნისლი. ეს საკვირველება შენიშნულ იყო სხვა-და-სხვა ადგილებში.“ ამ სიტყვებით წელთ-ადმწერი უჩვენებს, როგორც სჩანს, კომეტას ანუ კუდიან კარსკლავს, რომელიც მასინ იხილვებოდა ჭაერში. ამას ჰმოწმობს თვით წარწერა აფხაზეთის სოუქსუს ეკლესიაში; ამასვე გვიმტკიცებს მეცნიერი პროფესორი სავიჩი, რომელიც ამბობს, რომ მართლა და იმ დროს იყო კომეტა.

შემდეგ შემოდგომისა საუბედოდ, დადგა სასტიკი ზამთარი. მრავალნი იმათ შორის, რომელნიც მთებში შეიხიზნენ, სიცვიის გამო დაიღუპნენ. მტერს ეჭირა საქართველო, მაგრამ სულთანი-კი აქ არ იყო. ყარსით არზ-ასლანმა მიჭმართა შერთულს, სადაც თვითონაც გამოხდა და სიმკაცრე ზამთრისა. აქ ეახლა იმასა ლიპარიტის შვილი იოანე, რომელმაც მოსთხოვა მშვიდობიანობა

ბაგრატის სასულიერო. ან-ასლანმა ეს პირობა დაუდგა: ან-ასლანი ითხოვდა სარკს; ამ პირობით იოანე გაემგზავრა აფხაზეთში. სულთანმა არ მოუცადა პასუხს, რადგანაც წამთარი უფრო მატულობდა: ის გაემართა საქართველოსაკენ, აიღო თბილისი და რუსთავი, რომელნიც უბოძა განჯის მთავარს ივანეს, ახლ-სევერის შვილს და შემდეგ ამის წაგადა სპარსეთს.

დადგა გაზაფხული, თოვლის სიმრავლისაგან მოტყვევრი ძალიან ადიდდა და როგორც კვარწმუნებს მატთან დასთქა დიდ ძალი ხაღსი. ივანეს ადარავისგან არ შიშობდა და სტანჯავდა მცხოვრებლებს თბილისის არემარეში. ეს ამბავი შეესმა ბაგრატს: ბაგრატი მოვიდა თავის საზაფხულს სანჯარებულში. ივანეს დასძრა ჯარი და დააბანაკა ისანის მინდვრად, საიდანაც იწოლავდა ქართლისა. ბაგრატმა გაგზავნა ადგილის გასახსრებად ლიპარიტის იოანეს შვილი ნიანი, ქვბულის შვილი, მურვან ჯაყელი და რამდენიმე აზნაური ცოტადენის მხედრობით მახლობლად წილკანის მთებისა. ისინი შეეჯახნენ ივანეს მუკანაკე წოლას. ასტყდა ხსები. სპარსნი იძლივნენ და უკუქცეულნი ჩაცვიდნენ ხეში, სადაც იმალებოდნენ აფხაზეთის მხროლენი; მტერი სრულებით დამარცხდა. ივანეს თომეტის ცხენოსანთ ხლებული დაადგა წილკანის გზას, მასუკან მიუხვია არაგვს და გაემგზავრა ერწოსაკენ. ივანეს შვიცვალა სასულიერო და ეტყოდა მგზავრებს:

— მე ვარო გამოგზავნილი ფადლონისაგან და მიმავალად
სასინარულთა ამბავი ახსარტანთან. ჩვენ დავამარცხეთ
წუობა ბაგრატისა.

მაგრამ ფადლონი იცნეს. ის ჰპირდებოდა დიდ ვილ-
დონს, აღონდ-გი არ გაეცათ. დაპირება უარტყევს; მცხო-
ვრებნი შეგროვდნენ, დაიჭირეს ეპირი და გაისტუმრეს
კასეთის მეუკესთან. ბაგრატი იმ ჟამად იმყოფებოდა
ბოჭორმის ციხეში იორსე. ბაგრატმა აიძულა ის, რომ
თბილისი დაეთმო სითლარბისთვის ანუ სიდი-ელ-არაბი-
სათვის; თვითონ დაიკავა რუსთავი, ფარცხისი, აგარანი,
გრეგოლ წმინდა და კავასნი, გამოართო იმას ფულად
ოქროც-და-ოთხი ათასი დრაჰკანი და დაიჭირა ძმანათად
იმისი ძმისწული და სამი განჯის დიდებული. თვით
ეპირი განთავისუფლდა მხოლოდ სულთანის თხოვნით.
ფადლონი მანც არ დაწინარდა. იმან ისარგებლა ბაგრა-
ტის მოკვებით აფხაზეთში და დაიჭრა ჯერ კავასნი,
შემდეგ აგარანი; ამ საქმისთვის დასჯილ იქმნა.

ბაგრატმა მოიწვია თავისი ცოლის ძმა რსეთის მეფე
დარგულელი ოქროცი ათასის (?) ჯარით და მიანდო რა
ქართული მხედრობა თავის შვილს გიორგის, წარგზავნა
ივინი განჯის საზღვრისკენ. განჯა ააოხრეს და მრავალი
ხალხი დაატყვევეს. შემდეგ დაბრუნებისა დარგულელმა
დატყუო რამდენიმე ხანი სტუმრად საქართველოში, გადა-
ვიდა ქუთაისში დის სანასაგად და ისევ უკუიქცა ქართლ-
ში, სადაც მეგობრულად და დიდის პატივით მიღებულ.

იყო ბაგრატისაგან ტინის-ხიდის ტყეში. ნადიმი და
შეჭევას არ შეწვევტილას თორმეტ დღეს. დადგა წამთარი
და დარგულელი გაეშურა თავის ქვეყანაში. როგორც
იმას, აგრეთვე იმისმა ამაღამ მიიღეს მდიდრული საჩუქ-
რები და პატრიარხით გავიდნენ.

ამასობაში, როგორც მატიახე გვიამბობს, სულთანმა
წარმოუგზავნა ბაგრატს მოციქული საჩუქრებით და მოს-
თხოვა სარკი, ბაგრატმა თავის ძმრით აწვია ელხნი ძღვე-
ნითვე და ამითი აკმადა არა-ასლანი. ბერძნებთან კი თავის
ცხოვრების მიწურების ჟამს ბაგრატმა დაარღვია კავშირი,
თუმცა არ ვიცით, რა იყო ამის მიზეზი. კვანებთ, რომ
მიზეზი მისცა თვით ბერძნებმა და არა ქართველებმა, ამის-
თვის რომ ჩვენი ქვეყანა ყოველთვის ავასსა სდებდ
ვიზანტიის მიდრეკილებას და მეგობრობას.

V1

ჩვენ ვათავებთ ბაგრატის ცხოვრების აღწერას ანუ საჭა-
როთველას სურათისმეთვრთმეტე საუკუნეში. აი რა რიგად
გამოგვიჩვენებს წელთ-აღწერა უკანასკნელს ბაგრატის დროს.
„ბაგრატ იმყოფებოდა სამშვიდდის კელში. იგრძნო რა
ტივილი მუცლისა, ის გაეშურა მარბდას; სენი უძრე
დებოდა. გადიუკანეს ქართლს და თან ასლდნენ მეძვე-
იდრე მისი და დიდებულნი. აქ იყვნენ მოწვეულნი სსვანისა
მთავარნი, დედა მეფისა ძმრისა, მუხლვე იმისი ბორუნა და ასუ-

ლი ძარბაში. თვით სიკვდილის წინათ ბაგრატმა დაწინაურდა
გინა დიდებულთა გიორგი და შემდეგ მიუბრუნდა დედას
და უთხრა:

„მე ვსწუნხარ მსოფლად შენთვის. აღარც ერთა შენი
შვილთაგანი არ არის ცოცხალი.“ ბაგრატი აღესრულა
1072 წ. ნოემბერში ორმოც და თოთხმეტის წლისა. ბაგრა-
ტმა იმეფა ორმოც და ოთხი წელი. ერთ დროს იმასთან
დაასრულა თავისი ცხოვრება თვით არმ—ასლანმაც. მიესი-
რა თურქებს, არმ-ასლანი გავიდა ჯივუნის მდინარეს შვიდ-
ასი ათასის კაციით და სამარეანდოს მახლობლად შემოერტყა
რომელღაც სიმაგრეს. ის აქ მოკლეს საკუთარსავე კარავში.

გვამი ბაგრატისა დასაოფლავებს ჭეოხდიდის მოხანს-
ტერში ანუ მარტვილში, რომელიც არის სამეგ-
რელოში, ცხენის—წყლის მარჯვენა მხარეს და რომე-
ლსაც აქვს მშენიერი მდებარება მდლლობზე და საიდამაც
ღელავს ვრცელი ველი შავ—ზღვამდე. მარტვილი დააფუ-
ძნა ბაგრატ მეოთხის შავამ ბაგრატ მესამემ. მარტვილი
შეადგენდა კაძედრას შირველის სამეფო მწერალთა უფრო
სისას ანუ ჭეოხდიდლისას, რომლის ღირსება და მოკალე-
ობანი გამოვირკვიეთ ვიდრე თავის ადგილს. მარტვილის
მოხანსტერი შეიცავს ძველს წარწერებს, მაგრამ არც ერთ-
ში არ არის ნახელები ბაგრატის იქ დასაოფლავება. ეტვი არ
უნდა გვქონდეს ამაში: თანამედროე წელთ-აღწერა და
თვით ბიოგრაფია გიორგი მთაწმინდლისა დარწმუნებით
გმოწმობენ ამ აზრის ჭეშმარიტებას.

ბაგრატ მეოთხე იყო დიად შესანიშნავი პირი ქართველთა შორის. მეთერთმეტე საუკუნემ გვიანდერმა ჩვენს საკმაოდ ცნობები იმაზე. იმისი ბიოგრაფია, შედგენილი იმისვე დროს, აგრეთვე ვიზანტიისა და სომხეთის ხრონიკები, რომლებზედაც დავაუყუძნეთ ჩვენ ეს მოთხრობა, დაწვლილებით გამოგვიჩვენებს იმის ხასიათს და მოღვაწეობას. ,, ბაგრატ განსხვავდებოდა ძალადის გონიერებით, ცნობათა სიმდიდრით და გულ—კეთილობით. ბაგრატ იყო მოწყაღე ბრალეულთათვის და უხვი დავრდომილთა და ღარიბთათვის. “ ამ სიტყვით აღგვიწერს ბაგრატს ქართული მატიახე. ზემოდ ხსენებულის ქაკტებით მკითხველმა უნდა იცოდეს რაც რომ ბაგრატმა საქმეები ჩაიდინა; იმან დაამშვიდა და დაამცირა საქართველოს დიდებულნი და დაუმორჩილა სამეფო უფლებასა; დასცა განჯის მთავარნი და თბილისის ეპირნი; მოითმინა ორი საზარელი კვეთება სპარსეთის მძინვარე სულთნის არა—ასლანისა და აღამაღლა სამეფო ისე, რომ გამოიხსნა ვიზანტიის დამოკიდებულებიდან. ბაგრატის დროდამ აფხაზთ—ქართველთ ნათესაობა დაემყარა მტკიცედ, ესე იგი იმან მოინადირა გამოჩენილი ადგილი უპირველეს იმ დროის სახელმწიფოთა არაში. ქართველნი იცნობებოდნენ გონიერების ნიჭით, სამხედრო ასოჯანებით დამხნეობითისპატიოსნებით. ბერძენნი და თურქნი ეძიებდნენ იმათ მიზიდვას სამხარში და ქსანუქრობდნენ იმათ უმადლესის სამხედრო და სამოქალაქო თანამდებობებით. ამის გარდა უცხოეთსდთ მთავარნი და დიდებულნი ცდილობდნენ თავის დაკავშირებას

საქართველოს მეთევითან ჯ დიდებულებთან. ჩვენ კიდევ უნდა
 ნათ ამ მოთხრობაში რამდენიმე ამის მაგალითი. ბაგ-
 რატ მეოთხის წინამოადგილეთ მეცადინეობამ საბერძნეთის
 განათლების გავლენაზე საქართველოში მოსცა ნაყოფი. უმა-
 წვილნი კაცნი იგზავნებოდნენ სასწავლებლად კონსტანტინის დედა-
 ქალაქში, რომელიც იმ დროს იყო უპირველესი ასპირაციის
 მეცნიერებისა. ისინი იყვნენ ქართულის სიტყვიერების
 დამფუძნებელი და შრომობდნენ როგორც საქართველოში,
 აგრეთვე გარეშე. უპირველესნი პირნი ჩვენს ლიტერატურაში
 იყვნენ დიდად პატრიკოსები თვით კონსტანტინში. იმათ
 შორის უმეტესად აღმობრწუნებენ წმინდა ექვთიმე, გიორგი
 მთაწმინდელი და იოანე პატრიკი. ექვთიმემ და გიორ-
 გიმ გადმოხსთარგმნეს ძველი და ახალი მცნება და
 შესაწორეს რაღაც თარგმანნი იზოგებოდნენ იმათ
 წინადა. იმათ ხელთმძვანკლობას ქვეშ და იმათის მაგა-
 ლითით მთელი გუნდი დაუღალავად მუშავებდნენ და გად-
 მოაქვეყნდნენ სამშობლო ენაზე ურიცხვნი განმარტებანი
 საღმრთო წმინდებისანი. პატრიკი, რომელიც, როგორც
 გვიანობის გურიის შემოქმედში ხატის წარწერა, ეკუ-
 თნოდა კავკასიუმს გვარს და რომელიც გიორგი პირ-
 ველის დროს იყო წარგზავნილი აღსაზღვლად საბერძ-
 ნეთში, რა უკუიქცა სამშობლოს, შეუდგა ბერძ-
 ნის ძილთსადასწავლის— პლატონისა და არისტოტელის—
 თარგმანს. მაშინდელთ საქართველოს მწერალთ რიცხვში
 პატრიკიმ ეკვლასე. მეტი ღვაწლი დასდო საერო ენას.

იმას განმშვენებენ ეს ესა. ძნელია აღვრიცხოთ, ამბობს
 ბრასე, ყოველი კვალი ბაგრატის დიდებისა, — კვალი
 აქამომდე დაცული სხვა და სხვა ჩვენს ადგილებში. ბაგ-
 რატ მეოთხის დროს აშენდა იმიერ და იმიერ საქართვე-
 ლოში ძრავალი ტაძრები, რომელთ შორის უძეტესი
 სწილი მთლად არიან აქამომდე და განვითარების რა-
 გორც სიწრდით, ზგრეთვე არსიტექტურულის სამშენი-
 რებით. ამ გვარნი არიან ძაცალითებრ: დიდი სიონის
 ეკლესია ატენის სეობაში, გარდა ამისა საყდრები — ზარზმა,
 ნიკორწმინდა, კაცხი, წიმოეთი, სამთავისი, აშურისნი
 და ქუთუდას კეტეკერი. ბაგრატ მეოთხის დროსვე დას-
 რულდა დიდ-მშენიერი ქუთაისის ეკლესია, რომელიც
 იყუო იმისმა შანაშა ბაგრატ მესამემ და რომლის ნაშთნიც
 თვით აწინდელს თავის მდგომარეობაში აღმოგენ გან-
 საგუთრებულს ყურადღებას მოგზაურისას. თითქმის
 ყველა ეს ეკლესია შემკულია შესანიშნავის წარწერებით,
 რომელნიც ბაგრატს მიაწერენ სეკასტოსის და ნობილისნი-
 მის ღირსებას, უწოდებენ იმას მეფეო მეფედ ანუ თვით
 მშეობულად აფსაზთა, ქართველთა, სომეხთა და კასელ-
 თა; მისთვისებენ ზგრეთვე მთელის აღმოსავლეთის
 კურთხელების კბიტებსა. ბაგრატმავე დააფუძნა იერუ-
 სალდში განთქმული ჭკარის მონასტერი, რომელიც ახლაც
 მთლად არის და თუცა ჩაკარდა ბერძნების სელში,
 მაგრამ აქამომდე ჭიფობს წაგუთარს მამულს საქართვე-
 ლოში.

იბეჭდება შემდეგი ისტორიული წიგნები.

დ. ზ. ბაქრაძისა

1 სხალი გამოკვლევა ისტორიის წინა დროებზე და ხვენი ტომის დასაწყისზე.

2 უძველეს განათლებულ ტომთ ცნობანი ხვეს მსარზე.

3 ქართლის ცხოვრება და იმისი თავ-და-პირველი ცნობანი.

4 სპარსების გაკლესა მკელად საქართველოზე და პირველი საქართველოს მეფე ივანეზაჟი.

5 ზონტის მეფე მიტრიდატ დიდი

6 კერპთ-მსახურება და ანდრია მოციქულის ქადაგება საქართველოში და სხვანი იმ დროის დიანს სხსნოვანნი ცნობანი.

